
מוביליות חברתית כלכלית סובייקטיבית, תפיסת זכויות הילד ואמון במדינה בקרב ילדים בישראל

מוגש לג'וינט

כתיבה: ד"ר חניתה קושר וד"ר דפנה גרוס-מנוס

ייעוץ וליווי: יואב בוקעי ונועה בן־דוד ג'רסי

מרץ 2025

פתח דבר

בית הספר לעבודה סוציאלית ע"ש ברוואלד, באוניברסיטה העברית, מכללת תל-חי וג'וינט-אשלים שמחים להציג דוח מחקר ייחודי וראשון מסוגו, המתמקד בתפיסותיהם של ילדים בני לאי 12 עד 15 בישראל לגבי סיכויי ההתקדמות שלהם בסולם החברתי-כלכלי. מחקר זה שואף להאיר זווית חדשה בתחום המוביליות החברתית-כלכלית, תוך מתן דגש מיוחד לקולם של ילדים – קבוצה שעד כה לא זכתה לייצוג מספק במחקרים בנושא.

בבסיס המחקר עומדת ההבנה כי תפיסותיהם הסובייקטיביות של ילדים בנוגע לעתידם משפיעות באופן ישיר על המוטיבציה שלהם, על ההחלטות שהם מקבלים, ועל הדרך שבה הם תופסים את מקומם בחברה. נוסף על כך, המחקר בוחן את הקשר בין תפיסות אלו לבין נושאים רחבים יותר, כגון זכויות הילד, אמון במוסדות המדינה והשפעתם של גורמים חברתיים, כלכליים ופוליטיים על עולמם הפנימי של הילדים.

הדוח מבוסס על נתונים שנאספו מ-197 ילדים והוא מציג תובנות חשובות על הגורמים המקנים לילדים תקווה ואמונה ביכולת לשפר את מעמדם, לצד המחסומים שהם מזהים בדרך. ממצי המחקר עשויים לספק כלי חשוב עבור קובעי מדיניות, אנשי חינוך ופעילים חברתיים המבקשים להבין כיצד ניתן לקדם חברה שוויונית ומעצימה, שבה לכל ילד וילדה יש את ההזדמנות לממש את הפוטנציאל שלהם.

אנו מקווים שמחקר זה יפתח פתח לדיון פורה, למחקרים נוספים ולהשפעה ממשית על מדיניות ופרקטיקות המעצבות את עתיד ילדינו.

המחקר הנוכחי הינו פרי שיתוף פעולה בין בית-הספר לעבודה סוציאלית באוניברסיטה העברית ובין הג'וינט; קיומו התאפשר הודות לתמיכת קרן המלגות על שם ורבורג (JDC's Warburg Scholarship Fund), באמצעות הג'וינט, במשאבים שנדרשו לקיום המחקר, לרבות הליווי המקצועי ותרומת הידע להכוונה ולתכנון המחקר של צוות ג'וינט-אשלים, כמו גם הודות לתרומה האקדמית והמדעית של בית הספר לעבודה סוציאלית, שהיה אמן על ביצוע המחקר בפועל.

תודות לפרופ' אשר בן-אריה, דיקן בית הספר לעבודה סוציאלית באוניברסיטה על השותפות המתמשכת עם הג'וינט בפיתוח ערוצי מחקר וידע לקידום התערבויות לרווחת ילדים ומשפחותיהם; בלעדיהם, לא ניתן היה להוציא לפועל את המחקר המרתק הזה, שנועד להעמיק את ההבנה בנוגע לתפיסותיהם של ילדים בישראל על מוביליות חברתית-כלכלית, ולתרום לעיצוב מדיניות מיטיבה עבורם.

ד"ר חניטה קושר	ד"ר דפנה מנוס-גרוס	נועה בן-דוד ג'רסי	יואב בוקעי
בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית, האוניברסיטה העברית בירושלים	החוג לעבודה סוציאלית, מכללת תל-חי	מנהלת מחקר וידע לקידום מוביליות חברתית-כלכלית, ג'וינט-אשלים	חבר הנהלת אשלים, מוביל פעולות רוחב איסטרטגיות ותוכניות רשתיות, ג'וינט-אשלים

תוכן עניינים

2	פתח דבר
4	תקציר מנהלים
9	רקע מדעי
10	1. מוביליות חברתית־כלכלית
10	1.1 מדוע חשוב למדוד מוביליות חברתית־כלכלית סובייקטיבית?
12	1.2 מוביליות חברתית־כלכלית סובייקטיבית בקרב ילדים
14	1.3 הקשר בין תפיסת מוביליות חברתית־כלכלית למעמד חברתי־כלכלי ולמקום מגורים
17	2. תפיסות של ילדים בנוגע לזכויות הילד
19	3. אמון במדינה
22	4. סיכום ומטרות המחקר
23	שיטות המחקר
23	1. משתתפים ודגימה
24	2. כלי המחקר
24	2.1 מוביליות חברתית־כלכלית סובייקטיבית
26	2.2 מצב כלכלי
26	2.3 תפיסת זכויות הילד
26	2.4 מידת אמון במוסדות המדינה
27	2.5 משתנים סוציו־דמוגרפיים
28	3. איסוף נתונים ואתיקה
30	ממצאים
30	1. תפיסת מוביליות חברתית־כלכלית ומצב כלכלי
30	1.1 תפיסת מוביליות חברתית־כלכלית של הילד
36	1.2 תפיסת מצב כלכלי
37	1.3 קשר בין משתנים סוציו־דמוגרפיים, מצב לימודי ותפיסת מצב כלכלי לבין תפיסת מוביליות חברתית־כלכלית
41	1.4 תפיסות בנוגע לגורמים המקדמים והחוסמים מוביליות חברתית־כלכלית
47	2. תפיסת זכויות הילד
47	2.1 מידת התמיכה של הילדים בזכויות הילד
49	2.2 הקשר בין תפיסת זכויות הילד לבין תפיסת המוביליות החברתית־כלכלית
51	3. אמון במדינה
53	4. מסר לקובעי מדיניות
54	5. שביעות הרצון של הילדים מהשאלון
55	סיכום ומסקנות
57	מגבלות המחקר
57	המלצות למדיניות ומחקר
59	רשימת מקורות
65	נספח א': מדד תפיסת מוביליות חברתית־כלכלית לאורך החיים

תקציר מנהלים

רקע

דוח המחקר הנוכחי מתמקד בתפיסות הסובייקטיביות של ילדים בגילי 12 עד 15 בישראל בנוגע למוביליות חברתית-כלכלית, נושא המושך תשומת לב מדעית וציבורית גדלה והולכת בשנים האחרונות. מוביליות חברתית-כלכלית משקפת את השינוי במצב החברתי-כלכלי של הפרט לאורך חייו, על פי רוב בהשוואה להוריו ולילדותו; משמע היא מודדת את סיכוי הפרט לשפר את מצבו החברתי-כלכלי במשך חייו. עד כה התמקדו מרבית המחקרים בתחום במוביליות חברתית-כלכלית מפרספקטיבות של מבוגרים, בעיקר על ידי השוואה בין מעמדו החברתי-כלכלי של הפרט בבגרותו לבין מעמדו של הוריו בילדותו. עם זאת יש חשיבות רבה לבחון את המוביליות החברתית-כלכלית של הפרט כבר בילדותו. הכוונה לבחינת התפיסות של ילדים בנוגע לסיכויי המוביליות החברתית-כלכלית שלהם, או במילים אחרות, למוביליות חברתית-כלכלית סובייקטיבית.

מוביליות חברתית-כלכלית סובייקטיבית בוחנת באיזו מידה הילד תופס שיש לו סיכוי לשפר את מעמדו החברתי-כלכלי בעתיד לעומת מצבו החברתי-כלכלי בילדותו. היא למעשה משקפת את הציפיות ואת תחושת השליטה שיש לילדים בנוגע לעתידם החברתי-כלכלי. הדבר חשוב משום שלתפיסה הסובייקטיבית של הילד בנוגע למידת המוביליות החברתית-כלכלית שלו, יש השפעה על ההתנהגויות שהוא יאמץ כדי לקדם את עצמו בסולם החברתי-כלכלי. מחקרים בקרב ילדים מצאו כי האמונה שלהם שביכולתם להגיע בעתיד למעמד חברתי גבוה יותר מהוריהם, חיזקה התנהגויות שמקדמות מוביליות חברתית-כלכלית כמו מוטיבציה לימודית.

תפיסת המוביליות החברתית-כלכלית הסובייקטיבית של ילדים עשויה להיות מושפעת מגורמים שונים – וביניהם גורמים אישיים כמו מעמדו החברתי-כלכלי בהווה של הילד ומשפחתו – אך היא עשויה להיות גם קשורה לתפיסות ולאמונות של הילד בנוגע לסוגייה זו. מקובל להבחין בין תפיסות של הילד בנוגע להשפעה של גורמים אישיים על סיכוי המוביליות החברתית-כלכלית שלו (למשל כישורים ומסוגלות של הפרט) לבין תפיסותיו בנוגע להשפעה של גורמים מבניים חברתיים רחבים יותר (למשל הזדמנויות תעסוקה באזור המגורים או חינוך ציבורי איכותי).

עמדות רלוונטיות נוספות נוגעות לרעיון של זכויות הילד, כלומר עד כמה הילד סבור שלילדים יש זכות לקבל שירותים ותמיכה מהמדינה ללא קשר למצב הכלכלי של ההורים שלהם, וכן עד כמה הם סבורים שילדים הם בני אדם נושאי זכויות. נוסף על כך, לאור מצבה הייחודי של ישראל, החל מאוקטובר 2023 יש חשיבות לבחון אם היבטים רחבים יותר, כמו תחושת האמון של הילדים במוסדות המדינה ובממשלה, עשויים להשפיע על תפיסת המוביליות החברתית-כלכלית של הילדים.

מטרות המחקר

המחקר ביקש לבחון את תפיסת המוביליות החברתית-כלכלית הסובייקטיבית של ילדים בישראל, ואת הקשר שלה לנושאים אחרים, כלכליים ופוליטיים רחבים יותר, ובכלל זה תפיסת זכויות הילד ואמון במדינה. בהתאם לכך מטרות המחקר הן:

- ◀ לבחון את תפיסת המוביליות החברתית-כלכלית הסובייקטיבית של ילדים, משמע את התפיסות והציפיות של הילדים בנוגע לסיכויים שלהם לשפר את מעמדם החברתי-כלכלי בעתיד.
- ◀ לבחון איך ילדים תופסים ומבינים מוביליות חברתית-כלכלית, ובכלל זה מהם הגורמים המקדמים מוביליות חברתית-כלכלית לדעתם, ומהם הגורמים החוסמים מוביליות חברתית-כלכלית?
- ◀ לבחון את מידת התמיכה של ילדים בזכויות חברתיות-כלכליות ובזכויות לאוטונומיה ולהשתתפות של ילדים.
- ◀ לבחון את מידת האמון של הילדים במוסדות המדינה, בהתחשב בהשלכות המלחמה על מידת האמון שלהם במוסדות המדינה.
- ◀ לבחון את הקשר בין מצבו החברתי-כלכלי של הילד, מקום מגוריו, מידת התמיכה שלו בזכויות הילד ומידת האמון שלו במדינה לבין תפיסת המוביליות החברתית-כלכלית שלו.

שיטת המחקר

משתתפים ודגימה – במחקר השתתפו 197 ילדים בגילי כיתות ז' עד ט' שנדגמו בדגימה לא הסתברותית, בשילוב דגימת נוחות ודגימת כדור שלג.

כלי מחקר – המחקר התבסס על כלי מחקר כמותי, שכלל שאלות על ארבעת המשתנים הבאים: 1. מוביליות חברתית-כלכלית סובייקטיבית – עד כמה הילד מאמין שהוא יתקדם בסולם החברתי-כלכלי בבגרותו בעתיד לעומת הוריו כיום? משתנה זה נמדד על ידי שני כלי מדידה, שאלה השלכתית המדמה את העולם לבניין קומות ואינדקס של שישה פריטים; 2. תפיסות בנוגע לגורמים החוסמים והמקדמים מוביליות חברתית-כלכלית – שורה של גורמים הוצגה בפני הילדים, והם נדרשו לציין אם לדעתם הם גורמים חוסמים או מקדמים מוביליות חברתית-כלכלית. הם גם נשאלו שתי שאלות פתוחות על מה לתפיסתם גורם לאנשים להיות

עניים או עשירים; 3. תפיסת זכויות הילד – נמדדה באמצעות סדרה של תרחישים היפותטיים על ילד המבקש לממש זכות כלשהי. הילדים נדרשו לציין באיזו מידה הם מסכימים שלילד בסיפור צריכה להיות זכות; 4. מידת אמון במדינה – נמדדה על ידי סדרה של היגדים המודדים אמון במוסדות שונים של המדינה.

איסוף נתונים – הנתונים נאספו על ידי שאלון מקוון למילוי עצמי. השאלון הופץ לילדים דרך אפליקציית וואטסאפ.

ממצאים

◀ תפיסת מוביליות חברתית-כלכלית של הילד – באופן כללי נמצא כי רוב הילדים במחקר העריכו כי בעתיד בבגרותם הם יהיו במעמד חברתי-כלכלי גבוה יותר מההורים שלהם. 58.9% מהילדים סברו שבעתיד הם יעלו בסולם החברתי-כלכלי לעומת ההורים שלהם, ואילו 8.4% מהילדים סברו שהם ירדו במעמד החברתי-כלכלי לעומת ההורים שלהם. כמו כן בעוד 9.5% מהילדים מיקמו את המעמד החברתי-כלכלי של המשפחה שלהם כיום בקומות תשע ועשר, 28.5% מהילדים מיקמו את עצמם בקומות הללו בעתיד. עוד נמצא כי שליש מהילדים סברו שהם לא ישפרו ולא ירעו את מצבם החברתי-כלכלי לעומת ההורים שלהם.

◀ בחינת ההיבטים השונים של מוביליות חברתית-כלכלית מלמדת כי הילדים אינם מקשרים בין המרכיבים של השכלה ושייכות חברתית לסיכוי של מוביליות חברתית-כלכלית. כך נמצא כי 60% מהילדים האמינו במידה רבה או רבה מאוד שהם ישיגו מעמד חברתי-כלכלי טוב יותר בעתיד, אך רק 26.2% הסכימו במידה רבה או רבה מאוד שהם ירכשו השכלה גבוהה יותר מההורים שלהם בעתיד, וכן רק 20% האמינו שישתייכו לחברה הישראלית יותר מאשר הוריהם.

◀ לא נמצא קשר מובהק סטטיסטית בין רוב המשתנים הסוציו-דמוגרפיים של הילד לבין תפיסת המוביליות החברתית-כלכלית שלו, ובכלל זה מגדר, גיל, שלב לימוד או מבנה המשפחה של הילד. עם זאת נמצאו מגמות מעניינות שחשוב לבחון אותן במחקרי המשך. למשל נמצא כי שיעור גבוה יותר של ילדים החיים במשפחות חד-הוריות סבור כי הוא יעלה בסולם החברתי-כלכלי בעתיד, לעומת ילדים שחיים עם שני ההורים; כמו כן, נמצא הבדל מובהק בתפיסת המוביליות החברתית-כלכלית של ילדים המתגוררים בפריפריה לעומת ילדים המתגוררים במרכז; תפיסת המוביליות החברתית-כלכלית של ילדים המתגוררים בפריפריה הייתה נמוכה יותר מזו של הילדים שמתגוררים במרכז.

◀ תפיסות בנוגע לגורמים המקדמים והחוסמים מוביליות חברתית-כלכלית – הילדים דירגו באיזו מידה הם מאמינים שכל גורם ברשימה של גורמים הוא מקדם או חוסם מוביליות חברתית-כלכלית. נמצא כי לתפיסתם של הילדים, הסיכוי של הילד להצליח בחיים כאדם בוגר תלוי יותר בגורמים אישיים, למשל בעבודה קשה ובהתמדה, בהשכלה, בידע ובלימודים, והם כמעט שלא נתנו דעתם על גורמים חיצוניים כמו הזדמנויות תעסוקה באזור המגורים. מגמה דומה עלתה בתשובות של הילדים לשאלות הפתוחות בנוגע למה שלדעתם הופך אנשים לעניים או לעשירים. רוב הילדים בחרו בגורמים אישיים כסיבות לכך שאנשים חיים בעוני, כלומר הם בחרו בסיבות שנוגעות להתנהגות ולבחירות של האדם עצמו, כמו התנהלות כלכלית שאינה נכונה, חוסר השקעה, ויתור לעצמך או הזנחה של עצמך ואף עצלנות. חלק מהסברים אלו היו מלווים בנימה מאשימה כלפי האדם שחי בעוני.

◀ מידת התמיכה של הילדים בזכויות הילד – שני שלישים מהילדים תמכו במידה רבה או רבה מאוד בזכות הילד לקבל טיפול רפואי בשינוי גם אם להוריו אין כסף, וכן כמעט 60% מהילדים הסכימו כי לילד יש זכות ללמוד במגמה מתקדמת במתמטיקה (זכות לחינוך) גם אם להוריו אין כסף לשלם עבור המגמה. שני תיאורי מקרה אלה נוגעים לזכויות חברתיות-כלכליות. אשר לזכויות להשתתפות התמונה שונה – שני שלישים מהילדים תמכו במידה רבה או רבה מאוד בזכות הילד לבחור את בית הספר גם בניגוד לדעת הוריו, אך רק 12% בקירוב סברו שלילד יש זכות לקבל תרופה לפצעי בגרות ללא הסכמת הוריו.

◀ הקשר בין תפיסת זכויות הילד לבין תפיסת מוביליות חברתית-כלכלית – לא נמצא קשר מובהק בין תפיסת זכויות הילד לבין תפיסת מוביליות חברתית-כלכלית. עם זאת עלתה מגמה מעניינת שראוי לחקור אותה במחקרי המשך: ילדים שהסכימו במידה רבה או רבה מאוד שהילד במקרה המתואר צריך לקבל זכות, משמע התמיכה שלהם בזכויות הילד השונות הייתה גבוהה יותר, גם קיבלו ציון גבוה יותר במדד של מוביליות חברתית-כלכלית.

◀ אמון במדינה – הילדים נדרשו לדרג את מידת האמון שלהם בעשרה מוסדות שונים ונמצא כי מידת האמון הגבוהה ביותר היא בצה"ל ובמשטרה, כלומר בכוחות הביטחון, ומידת האמון הנמוכה ביותר היא בפוליטיקאים, בתקשורת ובממשלה. עוד נמצא כי 29% מהילדים הסכימו במידה רבה מאוד שהמדינה מצליחה לדאוג לביטחון האזרחים שלה, ואילו רק 19% הסכימו כי המדינה מצליחה לדאוג למצב הכלכלי של אזרחיה. לא נמצא קשר מובהק בין מדד האמון הכולל לבין תפיסת המוביליות החברתית-כלכלית של הילדים. לעומת זאת מעניין לציין כי ציון האמון של ילדים שדיווחו על מצב כלכלי טוב מאוד, היה גבוה יותר מציון האמון של הילדים שדיווחו על מצב כלכלי שאינו טוב.

המחקר הנוכחי מלמד אותנו כי אפשר לחקור ילדים צעירים ישירות בנושאים חברתיים, כלכליים ופוליטיים רחבים, כמו תפיסת מוביליות חברתית-כלכלית, זכויות ואמון במדינה. המחקר מלמד כי הרעיון של מוביליות חברתית-כלכלית הוא מורכב ורב-ממדי, וניכר שיש להמשיך ולבחון מהם הגורמים שלדעתם של הילדים עשויים לסייע להם ולקדם את המוביליות החברתית-כלכלית שלהם, לעומת הגורמים שחוסמים אותם. כמו כן כדאי לבחון ממה מוביליות חברתית-כלכלית מורכבת או בנויה בעיני ילדים.

רקע מדעי

בעשורים האחרונים הולכת וגוברת תשומת הלב המדעית והציבורית לנושא של מוביליות חברתית-כלכלית. מוביליות חברתית-כלכלית משקפת את השינוי במצב החברתי-כלכלי של הפרט לאורך חייו, על פי רוב בהשוואה להוריו ולילדותו. למרות הרלוונטיות של נושא זה לחייהם של ילדים ובני נוער, עד כה הוא נבדק בעיקר מפרספקטיבות של מבוגרים. ההנחה היא כי האפשרות לשנות את סיכויי המוביליות החברתית-כלכלית של הפרט תלויה במידה רבה במשתנים הנוגעים לילדותו, ומכאן החשיבות של בחינת המשתנים הללו בקרב ילדים ובני נוער. בחינה של הרעיון מנקודת המבט הסובייקטיבית של ילדים ובני נוער היא חשובה לא פחות. מחקרים הבוחנים את הפרספקטיבות של ילדים ובני נוער הולכים ומתרבים בשנים האחרונות, וזאת לאחר שנים שקולם של ילדים הודר מהמחקר, בעיקר בנושאים הנחשבים בלתי נתפסים או בלתי מובנים לילדים, כמו מצב חברתי-כלכלי, סוגיות פוליטיות או זכויות אדם. גישות מחקר מסורתיות מתבססות על דיווח של מבוגרים או על התייחסות לילדים כאל אובייקטים שצריך למדוד אותם או לצפות בהם. מחקר הנשען על הדעות, התפיסות והמחשבות של ילדים צמח בהשפעת התנועה לזכויות הילד וזכות הילד להשתתפות, ולפיה הילד הוא סובייקט שיש לו דעות ותפיסות משל עצמו והוא מומחה לחייו. מחקר מבוסס זכויות ילדים שם את הדגש על הפרספקטיבות והתפיסות הסובייקטיביות של הילדים עצמם בנוגע לחייהם האישיים ולסוגיות חברתיות, כלכליות ופוליטיות רחבות יותר. עם זאת נראה כי עיקר המחקרים שהתבססו על עקרון השתתפות הילד התמקדו יותר בסוגיות אישיות בחיים של הילד, למשל כמה הילד מאושר בחייו, ופחות בסוגיות חברתיות, כלכליות ופוליטיות רחבות יותר, למשל מה ילדים חושבים על שינוי אקלים או על מוביליות חברתית-כלכלית.

פרויקט המחקר הנוכחי מבקש לאמץ את פרספקטיבת זכויות הילד ולבחון את התפיסות של ילדים ובני נוער בנוגע לסוגיות חברתיות, כלכליות ופוליטיות בוערות במדינת ישראל; הוא מתמקד בתפיסות שלהם בנוגע למוביליות חברתית-כלכלית, בתפיסות שלהם בנוגע לרעיון של זכויות הילד, ובאופן שלהם בממשלה בהקשר של מלחמת חרבות ברזל. שלוש הסוגיות הללו יוצגו להלן ואחרי כן יוצג מערך המחקר.

1. מוביליות חברתית-כלכלית

מוביליות חברתית-כלכלית משקפת שינוי במצב החברתי-כלכלי של הפרט, בהשוואה להוריו (מוביליות בין-דורית) או לאורך חייו (מוביליות תוך-דורית). הכוונה לתנועה על סולמות בתחומי החיים החברתיים-כלכליים בעולם משתנה (לוי ואחרים, 2021). מוביליות חברתית-כלכלית נוגעת לא רק לשיפור במעמד החברתי, שמשמעותו מוביליות כלפי מעלה (upward mobility), אלא גם לתנועה כלפי מטה והרעה במעמד החברתי (downward mobility) (OECD, 2022). מוביליות חברתית-כלכלית משמעותה שפרטים בעלי יכולות, מיומנויות ומוטיבציה מתאימות יכולים להתמקם בעמדות חברתיות גבוהות או יוקרתיות (למשל בתעסוקה) ללא קשר לרקע שלהם. מכאן שמוביליות חברתית-כלכלית בוחנת עד כמה החברה מאפשרת לאותם פרטים שאינם מגיעים משכבות חברתיות מיוחסות להגיע לעמדות חברתיות גבוהות יותר במשך חייהם (Meraviglia, 2017). לאחרונה הגדיר ג'וניט-אשלים חמישה תחומי חיים שחשוב למדוד בנוגע למוביליות חברתית-כלכלית, ובכלל זה: חינוך והשכלה, כלכלה ורווחה, בריאות, השתתפות במרחב דיגיטלי וכן מעורבות חברתית ושייכות (לוי ואחרים, 2021).

מחקרים שונים שנעשו לאורך השנים בנושא של מוביליות חברתית-כלכלית בחנו אותה באמצעות השוואה של מעמדו החברתי-כלכלי הנוכחי של הפרט למעמדו של הוריו. עם זאת רק מעט מחקרים התמקדו בשאלה עד כמה הפרט תופס שהמוביליות החברתית-כלכלית שלו היא גבוהה או נמוכה (Meraviglia, 2017). במשך שנים התעלמו מחקרים מתפיסת הפרט בנוגע לירידה או לעלייה במעמד החברתי-כלכלי שלו לעומת הוריו, ובמקום זאת התמקדו במוביליות חברתית-כלכלית אובייקטיבית (Präg & Gugushvili, 2023). תפיסת הפרט את המוביליות החברתית-כלכלית שלו מכונה "מוביליות חברתית-כלכלית סובייקטיבית" (subjective social mobility), והיא בוחנת באיזו מידה הפרט חושב שיש לו סיכוי לשפר את מעמדו החברתי-כלכלי (Lu et al., 2022).

1.1 מדוע חשוב למדוד מוביליות חברתית-כלכלית סובייקטיבית?

סיבה ראשונה היא שלתפיסה הסובייקטיבית של הפרט בנוגע למידת המוביליות החברתית-כלכלית שלו, יש השפעה על ההתנהגויות שהוא יאמץ כדי לקדם את המוביליות החברתית שלו. תפיסה חיובית של מוביליות חברתית-כלכלית יכולה לקדם התנהגויות שמובילות להצלחה חברתית-כלכלית, כמו דחף לשפר הישגים אקדמיים. מחקרים בקרב מבוגרים מצאו כי תפיסות סובייקטיביות בנוגע למוביליות חברתית-כלכלית קשורות לבריאות פיזית ונפשית של הפרט ולהתנהגויות שיכולות לקדם או לחסום התקדמות במעמד החברתי (Clemente et al., 2017).

מחקרים בקרב ילדים מצאו כי האמונה שלהם בנוגע ליכולתם להגיע למעמד חברתי גבוה יותר בעתיד, כלומר למעמד גבוה משל ההורים שלהם, מגבירה את המוטיבציה הלימודית שלהם, מגדילה את החוסן שלהם במצבי מצוקה, וכן מסייעת להם בהפחתת חרדה ומתח מקשיים כלכליים (Lu et al., 2022). עוד נמצא בקרב מתבגרים מקסיקנים שחיו בעוני, כי תפיסה של מוביליות חברתית כלכלית נמוכה הייתה קשורה למגוון של התנהגויות סיכון, כמו שימוש באלכוהול או מעורבות בקטטות פיזיות, ואילו תפיסה של מוביליות חברתית כלכלית גבוהה הייתה קשורה למעורבות רבה יותר בפעילויות בריאות יותר, בנשירה מועטה יותר מבית הספר ובתפיסת שליטה גבוהה יותר (ראו Rittman Weintraub et al., 2015). בהקשר זה יש לציין שני מושגים חשובים: דפוס חשיבה מתפתח ותפיסת עתיד. בדפוס חשיבה מתפתח הכוונה לתפיסה עצמית ולאמונה של הילד כי אפשר לשנות ולשפר יכולות שונות (כגון אינטליגנציה ויכולת מתמטית). מחקרים לאורך השנים מצאו כי דפוס חשיבה מתפתח משפיע לטובה על הישגים לימודיים בחטיבת הביניים, בתיכון ובלימודים האקדמיים, דבר שיכול להשפיע על מוביליות חברתית כלכלית. כך למשל במחקר בקרב 373 תלמידי כיתה ז', נמצא כי האמונה שלהם שאינטליגנציה ניתנת לשינוי ניבאה עלייה בציונים בשנתיים שלהם בחטיבת הביניים, ואילו האמונה שאינטליגנציה היא תכונה קבועה חזתה יציבות בציונים לפרק זמן זה (Blackwell et al., 2007).

גם במחקר מאוחר יותר נמצא כי האמונה של הילד בגישת הצמיחה, כלומר שאינטליגנציה אינה קבועה ואפשר לפתח אותה, היא מנבא חזק להישגים ויש לה קשר חיובי להישגים חברתיים כלכליים בכל שכבות האוכלוסייה. עוד נמצא כי תלמידים ממשפחות שהכנסתן נמוכה נטו פחות להחזיק בגישת הצמיחה לעומת חבריהם שהגיעו ממשפחות מבוססות יותר. עם זאת נמצא כי גישת הצמיחה מיתנה את הקשר בין מצב חברתי כלכלי לבין הישגים לימודיים. תלמידים ממעמד נמוך שדגלו בגישת הצמיחה הגיעו להישגים אקדמיים גבוהים כמו אלו של תלמידים ממעמד חברתי כלכלי גבוה שדגלו בגישה שאי אפשר לשנות אינטליגנציה (Claro et al., 2016).

בתפיסת עתיד הכוונה לתהליך הנעה, שבו הילד מצליח לתרגם את השאיפות, הציפיות והערכים שלו לרשימת מטרות ויעדים. לפי הרשימה הוא בונה תוכנית פעולה לעתיד, ולאור התוכנית הוא בוחן את התקדמותו. מחקרים מצאו קשר בין תפיסת עתיד והצבת מטרות לבין הישגים לימודיים, דבר שעשוי לשקף תפיסת מוביליות חברתית כלכלית חיובית. כך למשל במדגם של 895 מתבגרים מסין, נמצא כי תפיסת מוביליות חברתית כלכלית של מתבגרים הייתה קשורה באופן חיובי למעורבותם בלמידה. עוד נמצא כי תפיסת המוביליות החברתית כלכלית ניבאה באופן חיובי את הצבת המטרות והובילה להשפעה חיובית על המעורבות בלמידה - כלומר הצבת המטרות הייתה גורם מתווך (Xie et al., 2022).

סיבה שנייה למדידה סובייקטיבית היא שלא תמיד יש התאמה בין המדידה האובייקטיבית למדידה הסובייקטיבית של מוביליות חברתית כלכלית. כך למשל אדם שבוחר בעבודה שהסטטוס שלה נמוך יותר מהעבודה של אביו עשוי שלא לתפוס זאת כירידה במעמד החברתי כלכלי, אם יש לו למשל העדפה חזקה למקצוע שבחר. לפיכך פרט כזה לא יחווה בהכרח תוצאות שליליות של עצם "הירידה" במעמד החברתי שלו. מנגד עשויים להיות פרטים שלתפיסתם הם עולים בסולם החברתי כלכלי, אף שלפי מדדים אובייקטיביים הם מסווגים כיורדים בסולם החברתי כלכלי (Präg & Gugushvili, 2023).

1.2 מוביליות חברתית כלכלית סובייקטיבית בקרב ילדים

הרעיון של מוביליות חברתית כלכלית סובייקטיבית הוא רלוונטי בייחוד עבור ילדים ובני נוער; וזאת משום שעדיין אי אפשר למדוד את מעמד החברתי כלכלי לעומת הוריהם, אך כן אפשר למדוד מה הם חושבים בנוגע לסיכויים שלהם לשנות את המעמד החברתי כלכלי שלהם לעומת הוריהם. מוביליות חברתית כלכלית סובייקטיבית של ילדים משקפת למעשה את הציפיות ואת תחושת השליטה שיש להם בנוגע לעתידם החברתי כלכלי (Lu et al., 2022). לאורך השנים בוצעו מעט מאוד מחקרים בתחום של מוביליות חברתית כלכלית סובייקטיבית; אלה שבוצעו התמקדו בעיקר בנקודת מבטם של מבוגרים והדירו ילדים (Lu et al., 2022). הסיבה לכך היא שילדים נתפסים כמקור לא מהימן לתיאור של מצב כלכלי. בהשפעת תיאוריות של סוציאליזציה, במשך שנים רבות הניחו שההבנה והתפיסה של ילדים בנוגע לחברה שבה הם חיים מתבססת על אימוץ הרעיונות והאמונות של ההורים שלהם ושל מבוגרים אחרים בסביבתם. כלומר ההנחה הייתה שילדים אינם מפתחים הבנה בנוגע לעצמם ולסביבתם בכוחות עצמם, אלא שהידע והתפיסות שלהם מעוצבות על ידי סוכני סוציאליזציה שמשפיעים עליהם, כמו משפחה או בית ספר. לפיכך מחקרים שהתבססו על פרספקטיבה זו לא התעניינו בנקודת מבטם של ילדים. זאת ועוד, מחקרים מתחום הפסיכולוגיה ההתפתחותית בחנו לאורך השנים היבטים כמו אינטליגנציה של ילדים – למשל עד כמה ילדים מצליחים לעשות משימות כאלה או אחרות – לרוב על ידי תצפית או ניסוי, ולא התעניינו בשאלה איך ילדים מבינים ותופסים את העולם שלהם ואת החברה.

עם קבלת האמנה בדבר זכויות הילד ב-1989, שיח זכויות הילד צבר תאוצה. בהשפעתו ועם התבססות הפרדיגמה של הסוציולוגיה החדשה של הילדות התפתח בראשית שנות ה-90 זרם חדש של מחקרים על ילדים. תפיסות תיאורטיות ונורמטיביות אלה הדגישו את החשיבות של מתן קול לילדים, גם במחקר, ואת החשיבות של שמיעת הילדים כמקור מהימן למידע על איך שהם מבינים ותופסים את העולם, ומה הם רוצים וצריכים (Ben-Arieh & Kosher, 2020).

מספר מחקרים בדקו בשנים האחרונות תפיסות סובייקטיביות של ילדים בנוגע למוביליות חברתית-כלכלית. למשל אנסקו ונבארו (Enesco & Navarro, 2003) חקרו במקסיקו ובספרד מאה ילדים בני 6 עד 14, בנוגע לשאלה איך הם מבינים את הרעיון של מוביליות חברתית-כלכלית. הם מצאו כי ילדים בכל הגילים סברו כי עבודה היא שגורמת לאנשים להיות עשירים. עם זאת, ילדים צעירים יותר הזכירו פעולות לא ריאליות שיכולות להפוך אדם לעשיר, כמו למשל למשוך כסף מכספומט. כמו כן נמצא כי ילדים מגיל 8 ואילך מבינים שיש הבדל בין סוגי עבודה שונים, ושיש עבודות חשובות יותר שבצידן שכר גבוה יותר. ילדים עד גיל 10 לא חשבו שהאיכויות של הפרט, כמו מאמץ, השקעה, התמדה ורצון להצליח, קשורים למציאת עבודה טובה. עם זאת, ילדים בני 12 עד 14 כן חשבו שהדבר חשוב.

לו ואחרים (Lu et al., 2022) חקרו 2,221 ילדים בגיל בית הספר היסודי ובחטיבת הביניים שהיגרו לערים גדולות בסין, בנוגע לתפיסות שלהם על מוביליות חברתית-כלכלית. מרבית הילדים במחקר דיווחו כי הם מאמינים שהמעמד החברתי-כלכלי העתידי שלהם ישתפר במידה ניכרת. מרביתם תפסו את עצמם כשייכים למעמד חברתי בינוני או נמוך, אך קיוו שהם יהיו חברים במעמד בינוני או גבוה בעתיד. עוד נמצא כי הגורמים שהיו קשורים לתפיסה סובייקטיבית חיובית של מוביליות חברתית-כלכלית היו: אינטגרציה קהילתית, אינטגרציה בבית הספר, ומעמד חברתי-כלכלי גבוה יותר של המשפחה.

במחקר שנעשה במקסיקו בקרב בערך 5,000 מתבגרים מאזורים עירוניים, נמצא כי מתבגרים עם תפיסת מוביליות חברתית חיובית יותר נמצאו בסיכון נמוך במידה ניכרת להתנהגויות סיכון כמו צריכת אלכוהול, מעורבות באלומות, קיום יחסי מין לא בטוחים, צריכת אוכל לא מזין וצפייה מרובה בטלוויזיה. עוד נמצא כי תפיסות חיוביות בנוגע למוביליות חברתית-כלכלית היו נפוצות יותר בקרב בני נוער שלא נשרו מבית הספר ושתפיסת השליטה שלהם בנוגע לחיים שלהם הייתה גבוהה (Ritterman Weintraub et al., 2015).

קלמנטה ואחרים (Clemente et al., 2017) בדקו את התפיסות והאמונות של בני נוער בנוגע למוביליות חברתית-כלכלית בקרב 215 ילדים בני 11 עד 20 מהפיליפינים. ניתוח ממצאי המחקר העלה שבעה גורמים שלתפיסת הילדים משפיעים על מעמדו החברתי-כלכלי של הפרט: שלושה גורמים אינדיווידואליים (מאפיינים אישיים כמו יכולת התמדה או הצבת מטרות; אמונות; התנהגויות לא בריאות ולא אתיות), וארבעה גורמים חיצוניים (גורמים משפחתיים; גורמים פוליטיים, כלכליים וחברתיים; אחריות חברתית; אירועי חיים טראומטיים).

החוקרים מצאו כי הילדים סברו שמוביליות חברתית היא אחריות אישית של הפרט יותר מאשר אחריות חברתית, וכי התנודה בסולם החברתי-כלכלי תלויה יותר בפרט עצמו. החוקרים הסבירו כי ייחוס פנימי זה עשוי להביא להאשמת האדם העני במצבו. עוד הם מצאו כי חלק מהילדים סברו שהתנהגויות לא חוקיות או מזיקות מסוימות עשויות להשפיע לטובה על המוביליות החברתית-כלכלית של

הפרט, כלומר לעזור לפרט לעלות בסולם החברתי-כלכלי (למשל העלמת מס או הונאה). נוסף על כך החוקרים מצאו כי לתפיסתם של מתבגרים, לילדים שנולדו במשפחות עניות יש סיכוי נמוך יותר לעלות בסולם החברתי-כלכלי, ולהיפך. הילדים הסבירו שהורים עשירים יכולים לשלוח את הילדים שלהם לבית הספר, או שהם יכולים להוריש לילדים שלהם את העסקים שלהם. הילדים הביעו גם הבנה של גורמים חברתיים, פוליטיים וכלכליים בהקשר למוביליות חברתית-כלכלית. כך למשל חלקם סברו כי היעדר עבודה קבועה והגונה יכול להשפיע לרעה על המוביליות החברתית-כלכלית של אנשים (Clemente et al., 2017).

1.3 הקשר בין תפיסת מוביליות חברתית-כלכלית למעמד חברתי-כלכלי ולמקום מגורים

השפעת המעמד החברתי-כלכלי

חוקרים שונים מצאו קשר בין מעמדו החברתי-כלכלי של הילד בהווה לבין התפיסות שלו בנוגע למוביליות חברתית-כלכלית. למשל גונול ואחרים (Gönül et al., 2023) חקרו ילדים בני 8 עד 10 ובני נוער בני 14 עד 16 ממעמד חברתי-כלכלי גבוה ונמוך, בנוגע להדרה חברתית והקשר שלה למעמד חברתי-כלכלי. הם מצאו כי לתפיסת הן ילדים והן מתבגרים, הדרה חברתית של הפרט על רקע המעמד החברתי-כלכלי שלו אינה תקינה; אבל מתבגרים ממעמד חברתי-כלכלי נמוך תפסו הדרה חברתית כמפלה לרעה יותר מאשר מתבגרים ממעמד חברתי-כלכלי גבוה. אלה נטו יותר להאמין בשימור הסטטוס קוו.

ברוומאן ואחרים (Browman et al., 2019) פיתחו מודל שמסביר את הקשר בין מעמד חברתי-כלכלי לבין תפיסות חברתיות-כלכליות בקרב ילדים ובני נוער, וזאת בהתבסס על סקירה של מאמרים אמפיריים מתחום הכלכלה והפסיכולוגיה בנושא של מוביליות חברתית-כלכלית. המודל שלהם מורכב משלושה שלבים עוקבים: אי-שוויון חברתי-כלכלי בשלב הראשון מוביל בשלב השני לאמונות מסוימות בנוגע למוביליות חברתית-כלכלית, ובשלב השלישי האמונות מובילות להתנהגויות שקשורות להצלחה חברתית-כלכלית.

לפי מודל זה אי-שוויון חברתי-כלכלי קשור באופן שלילי לתפיסה שהזדמנויות חברתיות-כלכליות ומוביליות הן בנות השגה ובשליטת הפרט בחברה. כלומר, מצב חברתי-כלכלי נמוך או אי-שוויון חברתי-כלכלי מחליש את האמונות של בני הנוער שהצלחה חברתית-כלכלית היא בת השגה ושאפשר לעלות בסולם המוביליות החברתית-כלכלית. אמונה זו בתורה מפחיתה את הסיכוי שבני נוער אלה ממעמד חברתי-כלכלי נמוך יאמצו התנהגויות שקשורות להצלחה חברתית-כלכלית, כמו התמדה בבית הספר, הימנעות מהיריון בגיל הנעורים או הימנעות מהתנהגויות עברייניות. החוקרים הסיקו כי יש קשר בין מעמדו החברתי-כלכלי של הילד לבין הסיכוי שלו לעלות בסולם המוביליות החברתית-כלכלית (Browman et al., 2019).

משתנה נוסף שנוגע למצב החברתי-כלכלי של האוכלוסייה הוא מקום מגורים. נהוג להבחין בין הכפר לעיר או בין הפריפריה למרכז. הקשר זה עלה בשנים האחרונות כפרמטר חשוב בכל הנוגע לאיכות החיים ולרווחתם של ילדים (Rees et al., 2017). ההמשגה הנפוצה בספרות המחקרית מבחינה בעיקרה בין אזורי מגורים כפריים לעירוניים.

באופן כללי החיים הכפריים מאופיינים בריחוק ובדלילות של אוכלוסייה (Wagenfeld, 2003), בקשר חזק יותר למשפחה המורחבת ולקהילה וברמות נמוכות יותר של מתח (Denby & Bowmer, 2013; Slovak et al., 2011; Sørensen, 2014). לצד זאת, החיים במרחב הכפרי לרוב מאופיינים בשיעורי עוני גבוהים יותר, בשיעורי תעסוקה נמוכים יותר ובנגישות נמוכה לשירותי בריאות ובריאות הנפש (Perkins et al., 2006) ולסוגים אחרים של שירותים ציבוריים (Kelly et al., 2011). יש לציין כי אף שהורים לרוב תופסים אזורים כפריים כאזורים טובים ובטוחים יותר, המציעים לילדים יותר חופש, קהילה תומכת ונגישות לטבע (Jones, 1997; Valentine, 1997), ספרות עדכנית יותר מעלה גם קשיים בילדות בכפר בשל חוסר ביטחון ומחסור בפעילויות, במשאבים ובתחבורה (Powell et al., 2013).

אזור עירוני משמעותו סביבה שהיא מעשה ידי אדם, וצפיפות האוכלוסייה בה גבוהה יחסית (Wagenfeld, 2003). במרבית המחקרים, אזורים עירוניים מאופיינים בתנאים חומריים טובים יותר, כולל שיעורי תעסוקה והכנסה גבוהים יותר והזדמנויות חינוכיות רבות יותר (Easterlin et al., 2011; Miller et al., 2016). לצד זאת, חיים עירוניים כוללים גם היבטים שליליים כמו צפיפות, זיהום אוויר, תחושות ניכור, יחסים חברתיים מצומצמים (Peen, 2010; Requena, 2016), סיכון גבוה יותר לבעיות נפשיות (Krabbendam & Van Os, 2005; Peen et al., 2010), ומתח גבוה (Lederbogen et al., 2011).

בישראל באופן ייחודי אין משתמשים במונחים כפרי ועירוני בשיח הציבורי והממשלתי על אזור מגורים, אלא בשני מונחים דומים: מרכז ופריפריה (Arnon & Shamai, 2011). על פי רוב המרכז הוא אזור עירוני, ובו הפעילות הכלכלית וצפיפות האוכלוסייה גבוהות, ואילו הפריפריה כוללת אזורים מרוחקים מהמרכז שאינם בהכרח קטנים מאוד או בלתי עירוניים. מדד הפריפריה של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (הלמ"ס, 2017) מחושב לפי "פוטנציאל הנגישות" של כל יישוב (מדד המחושב לפי קרבת היישוב לכל אחד מהיישובים האחרים בארץ, בשקלול יחסי לגודל האוכלוסייה שלו) ולפי "הקרבה שלו למרכז", כלומר המרחק שלו ממחוז תל אביב, המרכז הכלכלי והגיאוגרפי של ישראל.

לא מעט ממאפייני האזור הכפרי במדינות אחרות מתאימים לפרופוריה בישראל. כך למשל קיים פער כלכלי משמעותי בין המרכז העירוני לאזורי הפרופוריה בישראל (Arnon & Shamai, 2011). שיעור ההשתתפות בכוח העבודה בפרופוריה נמוך מהממוצע הארצי, שיעור האבטלה גבוה יותר, וגם השכר הממוצע בפרופוריה נמוך מהמרכז במידה ניכרת, בעיקר בשל הכמות הנמוכה של חברות מחקר ופיתוח וחברות הזנק בפרופוריה (בוטוש, 2020). נמצא גם שהסיכון לעוני הוא גבוה ביותר בקרב משקי בית בפרופוריה (36.9%) לעומת המרכז (22.2%) (הלמ"ס, 2019).

הפערים קיימים גם בהקשר לחינוך ולבריאות. למשל אחוז מסיימי התיכון נמוך יותר באזורי הפרופוריה בישראל (סבירסקי ואחרים, 2008; הלמ"ס, 2019). כמו כן זמינותם ונגישותם של שירותי הבריאות (לובצקי ואחרים, 2011) הן נמוכות יותר, ועל כן זמני ההמתנה לטיפול רפואי ארוכים יותר, חסרים אנשי מקצוע מתחום הרפואה ופריסת המרפאות אינה מספקת (הכנסת, 2017). תוחלת החיים הממוצעת בפרופוריה היא קצרה בשנתיים לעומת המרכז (טשרניחובסקי ואחרים, 2008). תושבי אזורי הפרופוריה בישראל מדווחים פעמים רבות על תחושת תסכול ורואים בעצמם קורבנות של אפליה לרעה בהזדמנויות של תעסוקה, תחבורה, חינוך, מסחר ושירותי בריאות (צחור, 2007). נוסף על כך, תושבי הפרופוריה, בייחוד הצעירים יותר, שוקלים לא פעם לעבור לאזורי המרכז, בעיקר בשל היעדר הזדמנויות תעסוקה (חיות, 2008).

להגדרות של פרופוריה ומרכז יש משמעות גם לחייהם של ילדים. באופן כללי שיעור משקי הבית עם ילדים מתחת לגיל 17 הוא גבוה יותר בפרופוריה (הלמ"ס, 2019). מחקר שנעשה בשנת 2018 בקרב דגימה מייצגת של בערך 4,500 ילדים בני 8, 10 ו-12 שנים בישראל, מצא כי ילדים בפרופוריה מדווחים על רמות מחסור חומרי גבוהות יותר מאשר במרכז. כמו כן המחקר השווה בין ילדים מפרופוריה כפרית לבין ילדים מפרופוריה עירונית, ומצא כי ילדים מהפרופוריה העירונית דיווחו על רמות נמוכות יותר של שביעות רצון מחייהם מאשר ילדים מהפרופוריה הכפרית (גרוס-מנוס ואחרים, 2022).

לאור המתואר לעיל, יש לבחון ולהשוות אם מקום המגורים של הילד בפרופוריה או במרכז משפיע על תפיסות סובייקטיביות של ילדים באשר למוביליות החברתית כלכלית שלהם. למרות החשיבות של מחקרים מעין אלה, לא נמצאו מחקרים שבחנו את המשתנים הללו ביחד.

2. תפיסות של ילדים בנוגע לזכויות הילד

תפיסות של ילדים בנוגע למוביליות חברתית-כלכלית עשויות להיות קשורות לתפיסות ולמודעות שלהם בנוגע לרעיון של זכויות הילד בכלל. למשל התפיסה של ילדים כי מוביליות חברתית-כלכלית נמוכה קשורה למאפיינים אישיים של הפרט יותר מאשר לגורמים חברתיים מבניים, עשויה להעיד על מודעות נמוכה לרעיון של זכויות הילד או זכויות אדם, או במילים אחרות לרעיון כי למדינה ולמבוגרים אחראיים יש חובה לספק לילדים שירותים ומענים שונים שיבטיחו את ההתפתחות האופטימאלית שלהם. היא גם עשויה להיות קשורה לתפיסות שלהם בכלל בנוגע לזכויות להגדרה עצמית ולאוטונומיה של ילדים. לפיכך על מנת לבחון לעומק את התפיסות של ילדים בנוגע למוביליות חברתית-כלכלית, חשוב לבחון את המודעות שלהם גם לרעיון של זכויות הילד, ולבדוק את הקשר בין התפיסות של הילדים בנוגע לשני מושגים אלה.

רעיון זכויות הילד עלה לראשונה כבר בתחילת המאה ה-20, אך הוא צבר תאוצה בשיח הציבורי עם קבלת האמנה הבין-לאומית בדבר זכויות הילד. רעיון זה כולל הן זכויות חברתיות-כלכליות, משמע זכויות של ילדים לקבל הגנה ושירותים, והן זכויות להגדרה עצמית ולאוטונומיה, הכוללות מקבץ מגוון של זכויות אזרחיות ופוליטיות לילדים. בעשורים האחרונים יותר מחקרים בוחנים כיצד ילדים מבינים ותופסים את הרעיון של זכויות הילד. יש חשיבות לבחון את התפיסות והעמדות של הילדים עצמם בנוגע לזכויות משני טעמים מרכזיים:

ראשית, חשוב שזכויות הילד לא יישארו רק מילה כתובה באמנה; למדינות החברות באמנה יש מחויבות לפעול לקידום מימושו של זכויות אלה. יישום אפקטיבי כזה של זכויות הילד תלוי במידה רבה גם בתפיסות ובעמדות של הילדים עצמם. ההנחה היא כי על מנת שילדים יוכלו לממש את הזכויות שלהם, הם צריכים להיות מודעים לקיומן ולתפוס את מהותן ומשמעותן. שנית, מחקר על תפיסות ועמדות של ילדים בנוגע לזכויות שלהם עשוי לספק לנו מידע חשוב על המכשולים שבעיני ילדים קיימים בדרך להגשמת הזכויות שלהם.

יש לציין בהקשר זה את המושג של תודעת זכויות או מודעות לזכויות (rights consciousness), שמרי טבעה (Merry, 2003). לפי חוקרת זו, תודעת זכויות היא התהליך שמניע אנשים להגדיר בעיות ומכשולים במונחים של זכויות. יונג ובילינג (Young & Billings, 2020) מסבירים כי אי־שוויון בחברה נוצר באמצעות המכניזם החשוב של מודעות או חוסר מודעות לזכויות אדם. זאת משום שתודעה של זכויות היא הצעד הראשון למימושן. כלומר, מודעות לזכויות או תודעת זכויות עשויה לעזור לפרט להבין איך דיכוי ואי־שוויון מתעצבים בחברה ואיך אפשר להתמודד איתם. מכאן חשיבותה של בחינת תפיסת זכויות ומודעות לזכויות בהקשר למוביליות חברתית-כלכלית בקרב ילדים.

לאורך השנים חקרו במחקרים שונים כיצד ילדים תופסים ומבינים את הרעיון של זכויות הילד. אפשר לסווג את ממצאי המחקרים הללו לשלושה מודלים של תפיסת זכויות. המודל הראשון, השלבי הגלובאלי, גורס כי הגורם הדומיננטי ביותר שמשפיע על תפיסת זכויות הילד הוא גיל הילד. לפי מודל זה ככל שהילד בוגר יותר כרונולוגית יש לו הבנה מפותחת יותר וכן תפיסה חיובית יותר בנוגע לרעיון של זכויות הילד. הביקורת על מודל זה היא שהוא בוחן את כל קבוצות הילדים כמקשה אחת ואינו בודק הקשרים אחרים בחיי הילד, למשל מצב חברתי-כלכלי (Kosher, 2017).

המודל השני, המבוסס תחום, נשען על ההנחה כי התפיסות של הילד בנוגע לרעיון של זכויות הילד תלויות בהקשר או בסיטואציה שהזכות מיושמת בהם ובנסיבות הייחודיות לה. כך למשל נמצא כי יש הבדל במידת התמיכה של ילדים בזכויות להגדרה עצמית לעומת תמיכתם בזכויות חברתיות-כלכליות. נמצא בעקבות כי ילדים צעירים תומכים בזכויות חברתיות-כלכליות יותר מאשר בזכויות להגדרה עצמית ולאוטונומיה, ואילו מתבגרים תומכים בשני סוגי זכויות אלה במידה שווה. נמצא גם כי ילדים תומכים יותר בזכויות שלהם בהקשר המשפחתי, אך פחות בהקשר של בית הספר או בהקשר של המדינה (Kosher, 2017).

לבסוף, המודל השלישי, התרבותי, עוסק בהשפעה של ערכים תרבותיים והקשר סוציו-פוליטי על התפיסות של ילדים ומתבגרים בנוגע לזכויות שלהם. לפי מודל זה התרבות שהילד חי בה משפיעה על תפיסתו בנוגע לזכויות הילד, ובייחוד בנוגע לזכויות לאוטונומיה ולהשתתפות (Kosher, 2017).

למרות חשיבותם של המחקרים שנערכו בתחום תפיסת זכויות הילד, מעניין כי הם לא כללו כמעט מודלים שקושרים בין המצב החברתי-כלכלי של הילד לבין התפיסות שלו בנוגע לרעיון של זכויות הילד. רק מעט מחקרים בחנו את הקשר ורובם ישנים למדי. מחקרים אלה מצאו כי ילדים ממצב חברתי-כלכלי גבוה ביטאו גישה חיובית יותר כלפי זכויות הילד בכלל, ובפרט זכויות הילד להשתתפות, לעומת ילדים ממעמד נמוך יותר (Hart et al., 2001; Melton, 1980; Melton, 1996; Limber, 1992; Nucci et al., 1996). למיטב ידיעתנו אף מחקר לא בחן את הקשר בין תפיסת זכויות הילד לבין מוביליות חברתית-כלכלית בקרב ילדים, וניכר כי למרות הקשר בין הנושאים, הם נחקרו בנפרד לאורך השנים.

ביום 7 באוקטובר פקד את מדינת ישראל אסון לאומי. הטבח של 7 באוקטובר והמלחמה שפרצה בעקבותיו הביאו לפגיעה אנושה במשפחות ובילדים רבים בישראל. לפיכך מצאנו לנכון לייחד חלק של מחקר זה לסוגייה של המלחמה ולהשפעתה על תפיסות של ילדים ובני נוער. החל מפרוץ המלחמה התפרסמו מספר סקרים בהקשר לילדים; אלה התמקדו בהיקף הטראומה בקרב ילדים והסתמכו בעיקר על דיווח של מבוגרים על הילדים או על דיווח אובייקטיבי של ילדים בנוגע לתסמינים שיש או שאין להם. המחקר הנוכחי מבקש להציב באור הזרקורים את התפיסות של הילדים עצמם בנוגע לסוגיות פוליטיות ואזרחיות הקשורות למלחמה, והוא יתמקד ברעיון של אמון במדינה. לנושא יש קשר פוטנציאלי גם לתפיסת המוביליות החברתית-כלכלית, כפי שיוסבר להלן.

אמון בממשלה נמדד לפי שיעור האנשים שמדווחים כי הם בוטחים בממשלה שלהם (OECD, 2023). אמון מוגדר ככלל כאמונה של האדם, שאדם אחר או מוסד כלשהו יפעל בעקביות ובאופן חיובי לפי ציפיה שלו. הכוונה היא לציפיה מאחרים להתנהגות חיובית. אפשר לדון בשתי קטגוריות של אמון: אמון בין-אישי ואמון במוסדות. אמון מוסדי משמעותו אמון של האזרחים בממשלה, במוסדות פוליטיים, במשטרה, בבנקים, במערכת המשפט והחינוך וברשויות אחרות. אמון בממשלה תלוי בתפיסות בנוגע ליעילותה בפתרון בעיות ובמענה לאיומים כלכליים וחברתיים, ותלוי בתחושה של הפרט שהממשלה הוגנת, ישרה וראויה לאמון (Bi et al., 2021; Suriyanrattakorn & Chang, 2021; Saruji et al., 2019). מסבירים כי אמון בממשלה מודד עד כמה הציבור שבע רצון מהשירותים הציבוריים שהמדינה מספקת לו.

רוב המחקר על אמון בממשלה נעשה בקרב מבוגרים. מחקרים אלה מלמדים על ירידה עקבית באמון בממשלות בעולם בעשורים האחרונים, הן במדינות מפותחות והן במדינות מתפתחות (Suriyanrattakorn & Chang, 2021). ממצאי המכון הישראלי לדמוקרטיה מלמדים כי גם מדינת ישראל מתמודדת עם שחיקת אמון הציבור במוסדות השלטון (הרמן, 2022).

מחקרים גם מצאו הבדלים רבים במידת האמון של הציבור בממשלה במדינות שונות. כך למשל מחקר עדכני של הארגון לשיתוף פעולה ולפיתוח כלכלי (OECD) בחן מדגם מייצג של פרטים מעל גיל 15 במדינות החברות בארגון, בנוגע למידת האמון שלהם בממשלה שלהם. נמצאו פערים ניכרים ברמת האמון בממשלה במדינות השונות, כך שמידת האמון הגבוהה ביותר הייתה בשווייץ, ובה 83.8% מהמשיבים ענו שיש להם אמון בממשלה שלהם, לעומת 21.6% בסלובקיה, ובה מידת האמון הייתה הנמוכה ביותר. בישראל ענו פחות מחצי מהמשיבים (44% בקירוב) בחיוב על השאלה אם יש להם אמון בממשלה שלהם (OECD, 2023).

המכון הישראלי לדמוקרטיה מבצע בעקביות סקרים על מידת האמון של הציבור בישראל במוסדות המדינה, ובכלל זה בצה"ל, במשטרה, בנשיא המדינה, בבית המשפט העליון, בתקשורת, בכנסת, בממשלה, במפלגות, ברשויות מקומיות, במוסדות דת, בפרקליטות המדינה, וביועץ המשפטי לממשלה. סקר משנת 2022 של המכון הישראלי לדמוקרטיה מצא כי האמון הגבוה ביותר היה בצה"ל (79.7%) לעומת למשל הממשלה (36.0%) (הרמן, 2022). סקר עדכני יותר שנעשה במאי 2024, מלמד על ירידה באמון של הציבור בישראל בכלל המוסדות בהשוואה למדידת האמון בשנת 2023, ירידה של כ-5% (הרמן, 2024). עם זאת, כמו סקרים דומים אחרים שהוצגו, סקר זה נעשה בקרב משתתפים מעל גיל 18, כך שהוא מדיר את קולם של הילדים ומתעלם מהם.

מחקרים שונים מצאו קשר בין המעמד החברתי-כלכלי של הפרט לבין מידת האמון שלו בממשלה. פוסטר ופרידן (Foster & Frieden, 2017) ניתחו סקרים שונים בתחום ומצאו כי רמת האמון של האדם בממשלה מושפעת מהמעמד של האדם בשוק העבודה. כך נמצא כי אזרחים שהשכלתם ורמת מיומנותם גבוהות יותר, הפגינו אמון רב יותר בממשלה מאשר אלה שהשכלתם ורמת מיומנותם נמוכה יותר.

מעט מחקרים בחנו את הסוגייה של אמון בממשלה מפרספקטיבה של ילדים ובני נוער, ולפיכך קשה להצביע על הגורמים הקשורים והמשפיעים על מידת האמון של ילדים בממשלה. מחקרים שונים מצאו כי גיל הוא משתנה שמשפיע על מידת האמון של ילדים בממשלה. אחד המחקרים הראשונים בתחום נעשה כבר בשנות ה-60 בארצות הברית. במחקר זה התבקשו ילדים מכיתות ב' עד ח' לדרג את מידת האמון שלהם במוסדות שונים במדינה, כמו בנשיא ארצות הברית. נמצא כי האמון שהיה לילדים בדמויות סמכות ירד עם הגיל, אך האמון שלהם במוסדות המדינה, כמו הקונגרס, עלה (Easton & Dennis, 1969).

לעומת זאת במחקר ה-IEA, שנעשה בראשית שנות ה-2000, נמצא כי לבני נוער בני 14 היה אמון רב יותר בממשלה מאשר בני נוער בני 17 עד 19 (Torney-Purta et al., 2004). ברון ואחרים (Brun et al., 2022) בחנו את מידת האמון בממשלה של בני נוער וצעירים מצרפת (גיל ממוצע 19) בתקופת הקורונה. הם מצאו כי צעירים שדיווחו על מידת אמון גבוהה בממשלה גם ביטאו עמדות חיוביות יותר בעניין קבלת חיסון לקורונה. האמון של הצעירים נגע לאמינות המידע שהממשלה סיפקה, וכן ליכולתה לנהל את משבר הקורונה. סרוג'י ואחרים (Saruji et al., 2019) בחנו 172 מתבגרים בני 13 עד 19 במלזיה בנוגע לאמון שלהם בממשלה ובנוגע לתשלום מיסים. נמצא קשר חיובי בין תפיסת הממשלה כהוגנת לבין האמון בה.

זהות לאומית נחשבת אחד הביטויים החשובים ביותר של זהות קבוצתית בעולם המודרני. הכוונה למערכת מורכבת של תפיסות ורגשות שייכות סובייקטיביות, של הפרט כלפי קבוצה לאומית מסוימת לעומת קבוצות לאומיות אחרות. יש להבחין בין המושג האובייקטיבי "לאום", שקובע את השייכות של הפרט לקבוצת

לאום מסוימת, למשל ישראל, לבין המושג הסובייקטיבי "זהות לאומית". יש גם להבחין בין זהות לאומית לבין אזרחות. אדם יכול להזדהות עם לאום מסוים אף שאינו שייך אליו, או לחלופין אדם יכול להיות אזרח במדינה מסוימת, אך יהיו לו תפיסות שליליות על המדינה, ולא יהיו לו תחושת שייכות או רצון להשתייך למדינה. למשל ישראלי לשעבר חי במדינה אחרת, אך חש יותר ישראלי מאשר בן הלאום של המדינה שהוא גר בה (Tartakovsky, 2011).

זהות לאומית נמדדת בין השאר על ידי התפיסות והרגשות של הפרט בנוגע למדינה שהוא חי בה. למשל באיזו מידה הוא מרגיש שהמדינה מספקת את הצרכים הבסיסיים שלו? האם הוא מעריך את המדינה שלו כמקום שטוב או רע לגור בו? האם הוא גאה במדינתו ואוהב אותה, ומרגיש בנוח עם הגדרתו כשייך למדינה שלו? (Tartakovsky, 2011).

מושג מעניין נוסף בתחום הוא התקשרות למדינה (national attachment). הכוונה למידה שהפרט חש קשור למדינה שלו. להתקשרות למדינה יש כמה פונקציות. ראשית היא מייצגת צורה של קשר קבוצתי, שדרכו פרטים מספקים את הצורך שלהם במעורבות, בשייכות ובהכלה. שנית התקשרות למדינה מגינה על הפרט מחרדה ומפחדים בנוגע לכוונות עוינות של גורמים מבחוץ. לבסוף התקשרות למדינה תומכת בתחושת הערך העצמי של הפרט, כל עוד המדינה מסמלת עבורו גאווה, כבוד, תהילה וגבורה (Tartakovsky, 2011).

מחקרים מלמדים כי זהות לאומית מתחילה להתגבש בערך בגיל 5, וככל שהילדים גדלים הזהות הלאומית שלהם חשובה להם יותר. לצד זאת ככל שילדים גדלים, התפיסה שלהם בנוגע למדינתם מקוטבת פחות והם נעשים ביקורתיים יותר כלפיה. זהות לאומית מסתיימת להתעצב או מגיעה לשלמותה בגיל 15, ואז מתבגרים מבינים שהם שייכים לקבוצה לאומית מסוימת. נמצא כי תנאים כלכליים ופוליטיים משפיעים על הזהות הלאומית של ילדים ומתבגרים. למשל תנאים כלכליים לא טובים קשורים להיחלשות הזהות הלאומית של הילד במדינה שלו. ההנחה היא כי תנאים כלכליים לא טובים משפיעים על בעיות ועל קשיים במצב הפסיכולוגי של הפרט; ואם הפרט מקשר בין הסיבות לבעיות שלו לבין המדינה, הזהות הלאומית שלו עשויה להיחלש. למרות החשיבות של מושג זה להבנת רווחתם של ילדים, לאורך השנים כמעט שלא בוצעו מחקרים על זהות לאומית של מתבגרים או ילדים (Tartakovsky, 2011).

לאורך השנים ילדים הודרו ממחקרים הנוגעים לסוגיות חברתיות, כלכליות ופוליטיות רחבות, בהנחה כי דעתם בנושא אינה חשובה, או בהנחה שאין להם מה לתרום למחקר ולשיח הציבורי בנושאים אלה. נושאים כמו מוביליות חברתית-כלכלית, מודעות לזכויות ומידת האמון במדינה נחקרו לרוב במדגמים של מבוגרים מעל גיל 18. המחקר הנוכחי מבקש לבחון את שלושת הנושאים הללו מהפרספקטיבה של הילדים ובני הנוער עצמם. למחקר מספר מטרות משנה:

- ◀ לבחון את תפיסת המוביליות החברתית-כלכלית הסובייקטיבית של ילדים, משמע את התפיסות והציפיות של הילדים בנוגע לסיכוי שלהם לשפר את מעמדם החברתי-כלכלי בעתיד ובנוגע לעתידם החברתי-כלכלי בכלל.
- ◀ לבחון איך ילדים תופסים ומבינים מוביליות חברתית-כלכלית, ובכלל זה לבחון מהם הגורמים המקדמים מוביליות חברתית-כלכלית, ומהם הגורמים החוסמים מוביליות חברתית-כלכלית לדעתם.
- ◀ לבחון את מידת התמיכה של ילדים בזכויות חברתיות-כלכליות ובזכויות לאוטונומיה ולהשתתפות של ילדים.
- ◀ לבחון את מידת האמון של הילדים במוסדות המדינה, בהתחשב בהשלכות המלחמה על מידת האמון שלהם במוסדות המדינה.
- ◀ לבחון את הקשר בין מצבו החברתי-כלכלי של הילד, מקום מגוריו, מידת התמיכה שלו בזכויות הילד ומידת האמון שלו במדינה לבין תפיסת המוביליות החברתית-כלכלית שלו.

שיטת המחקר

1. משתתפים ודגימה

במחקר הנוכחי נכללו 197 ילדים בגילי כיתות ז' עד ט'. הוחלט להתמקד בקבוצה זו בהנחה שבגילאים אלה ילדים כבר מבינים את המורכבות של מושגים ורעיונות מופשטים כמו מצב כלכלי, זכויות אדם ואמון במדינה. הילדים נדגמו בדגימה לא הסתברותית, בשילוב דגימת נוחות ודגימת כדור שלג, באמצעות הפצת מודעה באפליקציית וואטסאפ בטלפונים ניידים, ובה קישור למילוי השאלון. החוקרות פנו לילדים ולהורים על בסיס היכרות אישית וביקשו מהילדים להשתתף במחקר. אחרי כן התבקש כל ילד שהשתתף במחקר להפיץ את המודעה לחברים נוספים שלו.

בסך הכול מילאו את השאלון 201 ילדים, אך ארבעה ילדים הוסרו בגין גיל שאינו בטווח המדגם (ילד אחד בכיתה ו' ושלושה ילדים בכיתה י"א). התפלגות מאפייני המדגם מופיעה בטבלאות 1 ו-2. אפשר לראות כי בערך 60% מהמשתתפים הן בנות. התפלגות הילדים לפי כיתה היא דומה, גילי הילדים במדגם נעו מ-12 עד 15 שנים, והגיל הממוצע הוא 13.5. עוד אפשר לראות כי בערך 16.3% הם ילדים חיים במשפחות חד-הוריות, וכי 80% מהילדים חיים במשפחה של עד שלושה ילדים.

טבלה 1: התפלגות המדגם

משתנה	N	%
מגדר (N=189)		
בנים	78	41.3
בנות	111	58.7
כיתה (N=195)		
ז'	41	21.0
ח'	57	29.2
ט'	41	21.0
י'	56	28.7
מידת דתיות (N=192)		
חילונית/ת	77	40.1
מסורתית/ת	40	20.8
דתי/ת	69	35.9
דתי/ת מאוד	3	1.6
אחר	3	1.5

טבלה 2: מצב משפחתי

משתנה	N	%
מצב משפחתי (N=190)	159	83.7
שני הורים	31	16.3
הורה אחד	3	1.5
מספר אחים (N=195)	26	13.3
0	78	40.0
1	50	25.6
2	20	10.2
3	18	9.2
4		
+5		

2. כלי המחקר

כלי המחקר הוא שאלון מקוון למילוי עצמי, והוא בוחן חמישה משתנים כמפורט להלן

2.1 מוביליות חברתית כלכלית סובייקטיבית

תפיסת ניידות בסולם החברתי כלכלי לאורך החיים

מדד זה מתבסס על המדד של זהות מעמדית סובייקטיבית (subjective class identification) של לו ואחרים (Lu et al., 2022). המדד כולל שתי שאלות. השאלה הראשונה שהילדים נשאלו היא: "דמיין שהעולם הוא בניין בן עשר קומות, וכל האנשים חיים בבניין הזה. קומה גבוהה יותר משמעותה יותר משאבים, יותר הישגים ויותר יוקרה. למשל, אנשים שגרים בקומה תשע יש להם יותר משאבים והם השיגו יותר דברים מאשר מי שגרים בקומה שש. היכולת של כל אדם לטפס במדרגות לקומות גבוהות יותר תלוי במאמצים שלו לשפר את עצמו. באיזו קומה אתה ומשפחתך גרים כרגע לדעתך?" בשאלה השנייה נדרשו הילדים לסמן את הציפיות שלהם בנוגע למעמד החברתי שלהם בעתיד על סולם זהה בן עשר קומות: "כאשר תגדל / כשתהיה מבוגר / כשתהיה בגיל הורייך ותעבוד, באיזו קומה לדעתך אתה תגור?"

תפיסת מוביליות חברתית-כלכלית סובייקטיבית

נעשה שימוש באינדקס למדידת מוביליות חברתית-כלכלית סובייקטיבית של זוג ואחרים (Zhang et al., 2021). האינדקס כולל שישה פריטים שבוחנים תפיסות של ילדים בנוגע לסיכוי שלהם לשפר את מעמדם החברתי-כלכלי בעתיד לעומת ההווה. למשל "בהשוואה להורים שלי המעמד החברתי-כלכלי שלי יהיה גבוה יותר בעתיד". עבור כל פריט התבקשו הילדים לסמן בסולם הסכמה, מ-1 (לא מסכים בכלל) ועד 5 (מסכים במידה רבה מאוד), באיזו מידה הם מסכימים עם כל פריט. לכל ילד חושב ציון ממוצע של ששת הפריטים. ציון גבוה מעיד על תפיסת מוביליות חברתית-כלכלית סובייקטיבית חיובית יותר.

תפיסות בנוגע לגורמים החוסמים והמקדמים מוביליות חברתית-כלכלית

כלי כמותי – בפני הילדים הוצגו 15 גורמים שעשויים לחסום או לקדם מוביליות חברתית-כלכלית לאורך החיים. רשימת הגורמים שנכללה בשאלון מבוססת על מחקרם של קלמנטה ואחרים (Clemente et al., 2017), שבחנו באמצעות שאלות פתוחות למה ילדים סבורים שיש אנשים עשירים או עניים בעולם. על סמך התשובות של הילדים הם הפיקו רשימה של 23 גורמים שיכולים לחסום או לקדם מוביליות חברתית-כלכלית. לילדים הוצגו גורמים אינדיווידואליים כמו "עבודה קשה והתמדה", גורמים מבניים וחברתיים כמו "הזדמנויות עבודה ותעסוקה באזור המגורים של האדם", וגורמי מזל כמו "מזל וגורל". הילדים התבקשו לציין בנוגע לכל היגד באיזו מידה הם סבורים שהגורם פוגע במוביליות חברתית-כלכלית או מקדם אותה לאורך החיים: "דרג/י באיזו מידה הגורמים הבאים יכולים לדעתך לפגוע בילדים או לעזור להם להצליח בחיים כשהם יהיו גדולים (למשל, שהם יהיו עשירים, שהם ימצאו עבודה טובה), בסולם בייפולר, מ-1 (פוגע מאוד) ועד 5 (עוזר מאוד)". כדי לבחון אם 15 הגורמים שנבחרו לשאלון הנוכחי מייצגים מבנה גורמי כלשהו, נעשה ניתוח גורמים מנשש. עם זאת לא נמצא מבנה גורמי המחלק את ההיגדים לתחומים. לפיכך הוחלט שלא לסכום או לחשב ממוצע של הפריטים בסולם זה.

שאלות פתוחות – בהתבסס על מחקרם של קלמנטה ואחרים (Clemente et al., 2017) הוצגו לילדים שתי שאלות פתוחות בנוגע לגורמים שמקדמים או חוסמים מוביליות חברתית-כלכלית. הילדים נשאלו "איך לדעתך אנשים הופכים להיות עשירים?" וכן "למה לדעתך יש אנשים עניים?" התשובות הפתוחות של הילדים לשאלות אלה נותחו באמצעות ניתוח תמטי, ו-16 גורמים שחוסמים ומקדמים מוביליות חברתית-כלכלית חולצו ממנו.

2.2 מצב כלכלי

הילדים נשאלו שתי שאלות בנוגע למצב הכלכלי שלהם. הראשונה: "סמך/י את המספר שמשקף בצורה הכי טובה את המצב הכלכלי שלך ושל המשפחה שלך, מ־1 (מצב כלכלי לא טוב בכלל) ועד 6 (מצב כלכלי טוב מאוד). השנייה: "באיזו מידה את/ה מרוצה מהמצב הכלכלי שלך ושל המשפחה שלך מ־0 (לא מרוצה בכלל) ועד 10 (מרוצה במידה רבה מאוד)?"

2.3 תפיסת זכויות הילד

העמדות והתפיסות של הילדים בנוגע לרעיון של זכויות הילדים נמדדו באמצעות הכלי "ריאיון זכויות הילדים" (The Children's Rights Interview, CRI) (Ruck et al., 2017; Kosher, 2017). הכלי המקורי כולל תרחישים היפותטיים, שבהם דמות של ילד מבקשת לממש את הזכות שלו. למשל "לאלעד כואבת השן והוא צריך ללכת לרופא שיניים. להוריו של אלעד אין כסף לשלם לרופא שיניים. רופא השיניים מסרב לטפל בשיניו של אלעד ללא תשלום. לאלעד צריכה להיות הזכות לקבל טיפול שיניים גם אם להוריו אין כסף". בנוגע לכל סיפור מקרה, הילדים נדרשים לציין באיזו מידה הם מסכימים שלילד בסיפור צריכה להיות הזכות, בסולם שנע בין 1 (לא מסכים בכלל) ל־5 (מסכים מאוד).

במחקר הנוכחי הוצגו לילדים חמישה סיפורים היפותטיים: שני תיאורי מקרה נוגעים לזכויות חברתיות-כלכליות ושלושה סיפורים נוגעים לזכויות להשתתפות. אשר לסיפורים ההיפותטיים על זכויות חברתיות-כלכליות, הילדים התבקשו לענות על השאלה העוקבת, "מי אמור לשלם עבור מימוש הזכות של הילד – המדינה, ההורים, או אחר?"

2.4 מידת אמון במוסדות המדינה

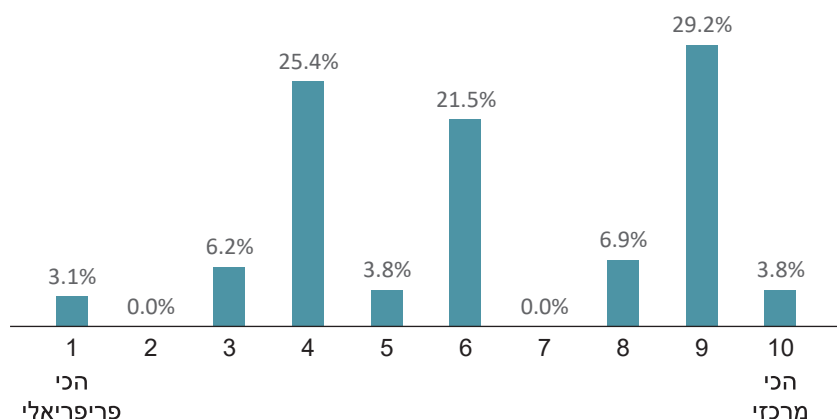
מידת האמון של הילדים במוסדות המדינה נבדקה באמצעות שלושה מדדים. ראשית, על ידי מדד של "אמון מוסדי", המתבסס על הכלי של המכון הישראלי לדמוקרטיה (2023) וכן על מדד של OECD (2023). הילדים התבקשו לדרג את מידת האמון שלהם כלפי עשרה מוסדות ורשויות במדינה, כמו משטרה, צבא, תקשורת וממשלה. הם התבקשו לסמן את מידת האמון שלהם על סולם בן 11 נקודות, הנע מ־0 (אין אמון בכלל) ועד 10 (יש אמון מלא). שנית, בהתבסס על כלי המחקר של המכון הישראלי לדמוקרטיה (2023) התבקשו הילדים לענות על שתי שאלות אמון: "לדעתך, עד כמה מדינת ישראל מצליחה כיום לדאוג לביטחון של האזרחים שלה?" וכן "לדעתך, עד כמה מדינת ישראל מצליחה כיום לדאוג למצב הכלכלי של האזרחים שלה?" הילדים ענו על כל שאלה בסולם הנע מ־1 (בכלל לא) ועד 5 (במידה רבה מאוד).

2.5 חשתנים סוציודמוגרפיים

הילדים נשאלו שבע שאלות על מדדים סוציודמוגרפיים, ובכלל זה: גיל, שלב חינוך, מגדר, מידת דתיות, מספר אחים ואחיות, מצב משפחתי ומקום מגורים. שאלת מקום המגורים הוספה רק בשלב איסוף הנתונים, ולכן נתון זה קיים עבור 130 ילדים בלבד. כל הילדים האלה התגוררו ב־34 יישובים שונים.

מקום המגורים של הילדים סווג למשתנה דיכוטומי המודד את מידת הפריפריאליות של יישוב המגורים של הילד: (1) מרכז (2) פריפריה. הסיווג נעשה על בסיס "מדד הפריפריאליות של יישובים ושל רשויות מקומיות, 2020" של הלמ"ס. כלל היישובים והרשויות המקומיות בישראל מחולקים במדד זה לעשר קבוצות (אשכולות, מ־1 – הכי פריפריאלי ועד 10 – הכי מרכזי) לפי ערכי מדד הפריפריאליות שלהן. על פי מדד זה אזור פריפריאלי מוגדר כאזור מרוחק מאפשרויות (כגון שווקים, מקומות תעסוקה ושירותי בריאות), מפעילויות (כגון עבודה, לימודים, קניות ופנאי) או מנכסים הקיימים בכל האזורים. הוא נבנה בהתאם להגדרה זאת, ומטרתו לאפיין את היישובים ואת הרשויות המקומיות לפי מיקומם הגיאוגרפי בטווח שבין הפריפריאלי ביותר לבין המרכזי ביותר. ערך המדד מחושב כסכום משוקלל של שני מרכיבים: נגישות פוטנציאלית וקרבה לגבול מחוז תל אביב. הערך הנמוך של המדד מציין את היישוב הפריפריאלי ביותר, והערך הגבוה את היישוב המרכזי ביותר. חישוב מדד הפריפריאליות למחקר הנוכחי נעשה בשני שלבים. בשלב הראשון קיבל כל יישוב מספר פריפריאליות על פי המדד של הלמ"ס. בשלב השני סווגו כלל היישובים מ־1 עד 5 כ"פריפריה" וכלל היישובים מ־6 עד 10 כ"מרכז". נמצא כי 61.5% מהילדים גרים ביישובים המסווגים כמרכז ו־38.5% מהילדים גרים ביישובים המוגדרים פריפריה, כפי שמופיע בתרשים 1.

תרשים 1: התפלגות הילדים על פי מדד הפריפריאליות של יישוב המגורים שלהם (N=130)

3. איסוף נתונים ואתיקה

בתחילה התקבל אישור אתי מוועדת האתיקה של בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית באוניברסיטה העברית, ולאחר מכן החל שלב איסוף הנתונים. הנתונים במחקר זה נאספו על ידי שאלון כמותי מקוון (דרך תוכנת Qualtrics) שהותאם לסביבה של טלפון נייד. איסוף הנתונים כלל שני שלבים. בשלב הראשון נעשה מחקר פיילוט בקרב שישה ילדים בגילים הרלוונטיים, שגויסו באמצעות היכרות אישית. החוקרת נפגשה עם הילדים פנים אל פנים, והילדים התבקשו למלא את השאלון המקוון באמצעות הטלפון הנייד שלהם ובנוכחות החוקרת. המילוי נעשה בשלבים: לאחר כל מספר שאלות החוקרת עצרה את הילדים ושאלה אותם אם השאלות היו מובנות, מה הם חשבו על השאלות ואם יש להם המלצות לשינויים. כמו כן הוזמנו הילדים להעיר ולדווח על החוויה שלהם במילוי השאלון, ובכלל זה על כמה השאלון היה מובן, קל למילוי, עמוס וכדומה. בהתאם לממצאים ולסוגיות שהילדים העלו בשלב זה נעשו מספר עדכונים ותיקונים לשאלון.

בשלב השני הופץ השאלון דרך היכרות אישית למספר רב של הורים וילדים, וזאת באמצעות מודעה ידידותית שהופצה באפליקציית וואטסאפ. המודעה להורים הכילה קישור לטופס מקוון ובו פירוט על המחקר והסכמה פסיבית להשתתפות ילדם במחקר. ההורים התבקשו לסמן בטופס רק אם הם מתנגדים להשתתפות הילד שלהם במחקר. המודעה להורים כללה גם קישור לשאלון עבור הילדים, וגם מקום לשלוח את מספר הטלפון של הילד שלהם לשם שליחת השאלון ישירות אליו. המודעה לילדים כללה קישור לשאלון. השאלון נפתח בעמוד מקדים ובו הסבר על המחקר ועל כך שהילדים אינם חייבים להשתתף במחקר ואינם חייבים לענות על

שאלות אם אינם רוצים. בסופו הילדים התבקשו להצהיר על שני דברים: ראשית, שההורים שלהם הסכימו להשתתפות שלהם במחקר; ושנית, שהם מסכימים להשתתף במחקר. אי אפשר לעבור לעמוד הבא של השאלון בלי לסמן "וי" על שתי ההצהרות האלה.

כל ילד שסיים לענות על השאלון הועבר לעמוד שבו הוצע לו לקבץ שי סמלי עבור השתתפותו במחקר: תו שי בשווי 40 שקלים של חברת BuyMe. הילדים התבקשו למלא את השם המלא שלהם ואת מספר הטלפון שלהם. מייד לאחר מכן שלחה להם רכזת המחקר קישור מקוון לשי שלהם. יש להדגיש כי שמות הילדים ומספרי הטלפון של הילדים לא נשמרו עם נתוני המחקר, נעשה בהם שימוש בנפרד רק לשם שליחת תווי השי, והם נמחקו מייד לאחר מכן.

חמצאים

1. תפיסת מוביליות חברתית-כלכלית ומצב כלכלי

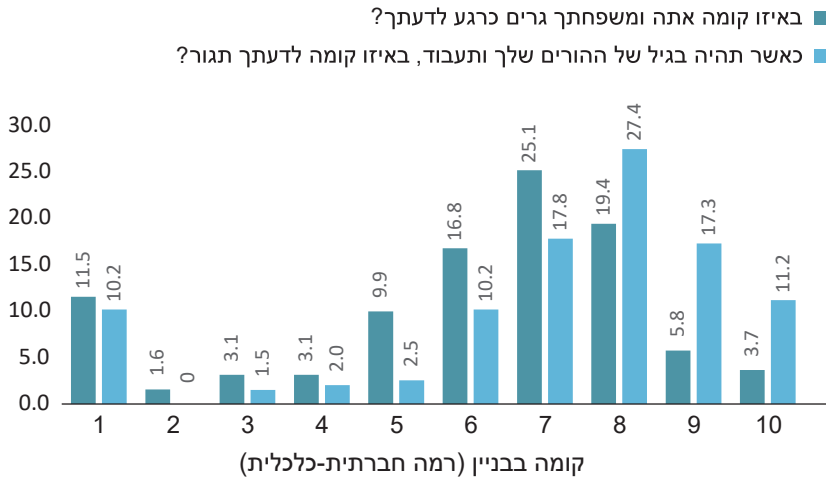
1.1 תפיסת מוביליות חברתית-כלכלית של הילד

תפיסת המוביליות החברתית-כלכלית של המשתתפים נבדקה באמצעות מדד של שתי שאלות שבודקות את תפיסת הניידות בסולם החברתי-כלכלי של הילד בעתיד לעומת כיום, וכן באמצעות אינדקס של שישה פריטים שמודדים היבטים שונים של מוביליות חברתית-כלכלית, כפי שיוצג להלן.

תפיסת ניידות בסולם החברתי-כלכלי

במדד זה הילדים התבקשו לדמיין שהעולם הוא בניין בן עשר קומות, כאשר קומה גבוהה יותר משמעותה יותר כסף, משאבים, הישגים ויוקרה. הם נשאלו באיזו קומה הם סבורים שהם גרים כיום עם משפחתם ובאיזו קומה לדעתם יגורו בעתיד. התפלגות התשובות לשאלה זו מופיעה בתרשים 2. אפשר לראות שלפי המגמה הכללית רוב הילדים במחקר העריכו כי בעתיד, כאשר הם יעבדו, הם יהיו במעמד חברתי-כלכלי גבוה מההורים שלהם. כך למשל רק 9.5% מהילדים מיקמו את המשפחה שלהם כיום מבחינה חברתית-כלכלית בקומה תשע ובקומה עשר, ואילו 28.5% מהילדים בקירוב מיקמו את עצמם בקומות הללו בעתיד. 19.3% מהילדים מיקמו את עצמם בהווה בקומות הראשונות, מהראשונה עד לרביעית, ואחוז זה יורד ל-13.7% בעתיד. לעומת זאת מעניין להדגיש כי בנוגע לקומה הנמוכה ביותר בבניין לא ניכר שינוי משמעותי; אחוז כמעט זהה של ילדים מיקמו את עצמם הן בהווה והן בעתיד בקומה זו.

תרשים 2: תפיסת ניידות בסולם החברתי-כלכלי (אחוזים)

חישוב נוסף מציג את הציון הממוצע של כלל הילדים באשר למיקום הקומה שלהם בהווה לעומת המיקום שלהם בעתיד. כלל המדגם ממוקם בקומה שש בהווה ($t(191) = -$, $SD = 2.4$), עם קפיצה של קומה אחת בעתיד לקומה שבע ($SD = 2.5$) ($t(191) = -$, $p < 0.001$, 8.389). כלומר הילדים מיקמו את עצמם באופן מובהק במוצע בקומה אחת מעל זו של ההורים שלהם.

כמו כן חושב לכל ילד ציון המשקף את הפער בין הקומה שלתפיסתו הוא ומשפחתו נמצאים בה כיום, לקומה שלתפיסתו הוא יגור בה בעתיד. טווח ציוני הפער חולק לשלוש קבוצות: ירידה בסולם החברתי-כלכלי, אין שינוי בסולם החברתי-כלכלי, עלייה בסולם החברתי-כלכלי. כפי שאפשר לראות בטבלה 3, שליש מהילדים סברו שהם לא יעלו או ירדו קומה, משמע שהם יישארו באותה רמה חברתית-כלכלית של ההורים שלהם. רוב הילדים (58.9%) סברו שהם יעלו בסולם החברתי-כלכלי מעל ההורים שלהם, ובכלל זה: 52.6% מהילדים סברו שהם יעלו בקומה אחת עד שלוש קומות מעל ההורים שלהם, ובערך 6.3% סברו שהם יעלו בארבע עד תשע קומות מעל ההורים שלהם. לעומת זאת 8.4% מהילדים סברו שהם ירדו במעמד החברתי-כלכלי מתחת להורים שלהם.

טבלה 3: תפיסת ניידות בסולם החברתי-כלכלי (N=190)

ציון	%
ירידה בסולם החברתי-כלכלי	-2
	2.6
	5.8
אין שינוי בסולם החברתי-כלכלי	0
עלייה בסולם החברתי-כלכלי	1
	25.3
	18.9
	8.4
	2.1
	2.1
	1.1
	0.5
	0.0
	0.5
	9

נוסף על כך נבדק הקשר בין הקומה שהילד מיקם את עצמו בה לבין מספר הקומות שלתפיסתו הוא יקפוץ בעתיד. נמצא קשר בינוני-חזק מובהק בין שני המדדים הללו ($r=0.34$, $p<0.01$). ככל שהילד ממקם את עצמו נמוך יותר בסולם החברתי כלכלי בהווה, כך הוא גם מאמין שיקפוץ גבוה יותר בסולם החברתי-כלכלי בעתיד. עם זאת, מאחר שלילדים בקומות הנמוכות, כלומר במעמד חברתי-כלכלי נמוך יותר מלכתחילה, יש יותר קומות לקפוץ אליהן, חשוב לבחון את הקפיצה שהילד סבר שיעשה בעתיד בהתאמה לקומה שבה הוא מיקם את עצמו בהווה. התפלגות זו של הממצאים מופיעה בטבלה 4, המלמדת אם הילדים צפו לעצמם ירידה, היעדר שינוי או עלייה בעתיד בקומה החברתית-כלכלית של הבניין הדמיוני שלהם. העמקה בהתפלגות זו מעלה תמונה מעניינת; מרבית הילדים שמיקמו את עצמם בקומה אחת (17 ילדים) סברו שהם לא ישנו, כלומר לא ישפרו את המעמד החברתי-כלכלי שלהם, מה שמלמד על תפיסת מוביליות חברתית-כלכלית נמוכה (בנספח א' אפשר למצוא את ההתפלגות המפורטת של כל הילדים לפי קומה בהווה ובעתיד).

טבלה 4: תפיסת ניידות בסולם החברתי-כלכלי

קומה בבניין בהווה		ירידה בקומה בעתיד		אין שינוי בקומה בעתיד		עלייה בקומה בעתיד	
		%	N	%	N	%	N
1	0	0.0%	0	77.3%	17	22.7%	5
2	0	0.0%	0	0.0%	0	100.0%	3
3	0	0.0%	0	16.7%	1	83.3%	5
4	0	0.0%	0	16.7%	1	83.3%	5
5	3	15.8%	2	10.5%	2	73.7%	14
6	1	3.1%	9	28.1%	9	68.8%	22
7	2	4.1%	12	24.5%	12	71.4%	35
8	23	59.0%	10	25.6%	10	15.4%	6
9	3	27.3%	5	45.5%	5	27.3%	3
10	6	75.0%	2	25.0%	2	0.0%	0

אינדקס לתפיסת מוביליות חברתית-כלכלית

תפיסת מוביליות חברתית-כלכלית נבדקה גם על ידי סדרה של שישה פריטים. התפלגות תשובות הילדים בנוגע לפריטים אלה והממוצע של כל פריט מופיעים בטבלה 5. אפשר לראות כי בערך 60% מהילדים סברו במידה רבה או רבה מאוד כי הם מאמינים שהם ישיגו מעמד חברתי-כלכלי טוב יותר בעתיד. לצד זאת מעניין לציין כי רק 26.2% הסכימו במידה רבה או רבה מאוד שהם ישיגו השכלה גבוהה יותר מההורים שלהם בעתיד, וכן רק 20% בקירוב האמינו שהם ישתייכו לחברה הישראלית יותר מאשר הוריהם. ממצאים אלה מעלים שאלה בנוגע לקשר של שני המדדים, השכלה ושייכות לחברה הישראלית, למדד של מוביליות חברתית-כלכלית. נוסף על כך חושב ציון כולל למדד זה, שהוא הממוצע של אינדקס ששת הפריטים הנע מ-1 עד 5. במבחן אלפא קרוונכר נמצאה מהימנות גבוהה בין ששת הפריטים: 0.767. הממוצע של ציון זה לכל המדגם הוא 3.1.

טבלה 5: התפלגות תשובות הילדים למדד האינדקס של תפיסת מוביליות חברתית-כלכלית

ממוצע	%			פריט
	אני מסכים במידה רבה ובמידה רבה מאוד מאוד	אני מסכים במידה מועטה ובמידה בינונית	אני לא מסכים	
3.61	56.0	43.4	0.5	אני מסוגל לשפר את המעמד הכלכלי-החברתי שלי (N=182)
3.24	44.4	48.8	6.9	בהשוואה להורים שלי המעמד הכלכלי-חברתי שלי יהיה גבוה יותר בעתיד (N=160)
3.55	60.1	33.1	6.7	אני מאמין שאני אשיג מעמד כלכלי-חברתי טוב יותר בעתיד (N=178)
3.23	43.1	48.5	8.4	בהשוואה להורים שלי, אני מאמין שאשיג עבודה יותר מוצלחת ויוקרתית בעתיד (N=167)
2.77	26.2	57.0	16.9	אני מאמין שרמת ההשכלה שלי בעתיד תהיה גבוהה יותר מזו של ההורים שלי היום (N=172)
2.44	19.8	45.7	30.2	אני מאמין שבעתיד ארניש שייך לחברה הישראלית יותר ממה שההורים שלי מרגישים שייכים לחברה הישראלית כיום (N=162)

הערה: הסולם נע מ'1 (לא מסכים בכלל) ועד 5 (מסכים במידה רבה מאוד).

כדי לבחון את התוקף של שני המדדים של תפיסת מוביליות חברתית-כלכלית, חושב מתאם פירסון בין הציון הממוצע של שני המדדים, וכמו כן חושבו מתאמי פירסון בין כל אחד מהפריטים באינדקס ששת הפריטים לציון של תפיסת הניידות בסולם החברתי-כלכלי. ממצאי מבחנים אלה מופיעים בטבלה 6. אפשר לראות שהקשר בין שני המדדים נמצא מובהק, אך נמוך יחסית – 0.176. כמו כן בחינת כל פריט בנפרד במדד אינדקס ששת הפריטים, מלמד על פריטים שלא נמצא קשר ביניהם לבין המדד של ניידות בסולם החברתי-כלכלי, ובכלל זה: "אני מסוגל/ת לשפר את המעמד החברתי-כלכלי שלי" ו"אני מאמין/ה שבעתיד ארגיש שייר/ת יותר לחברה הישראלית ממה שההורים שלי מרגישים שייכים לחברה הישראלית כיום". ככלל, ממצאים אלה מלמדים ששני המדדים של תפיסת מוביליות חברתית-כלכלית אינם מודדים בהכרח את אותו הדבר, ולפיכך קוראים לבחינה של שני המדדים והעמקה בשאלה מה כל אחד מהם מודד.

טבלה 6: מתאמי פירסון בין המדדים של מוביליות חברתית-כלכלית

פריטים	1	2	3	4	5	6	7	8
1 תפיסת ניידות בסולם החברתי-כלכלי	1							
2 אינדקס לתפיסת מוביליות חברתית-כלכלית	.176*	1						
3 אני מסוגל/ת לשפר את המעמד הכלכלי-החברתי שלי	0.027	.562**	1					
4 בהשוואה להורים שלי המעמד הכלכלי-חברתי שלי יהיה גבוה יותר בעתיד	.184*	.730**	.362**	1				
5 אני מאמין/ה שאני אשיג מעמד כלכלי-חברתי טוב יותר בעתיד	-0.005	.704**	.411**	.500**	1			
6 בהשוואה להורים שלי, אני מאמין/ה שאשיג עבודה יותר מוצלחת ויוקרתית בעתיד	.261**	.790**	.275**	.560**	.539**	1		
7 אני מאמין/ה שרמת ההשכלה שלי בעתיד תהיה גבוהה יותר מזו של ההורים שלי היום	.178*	.684**	.166*	.345**	.271**	.524**	1	
8 אני מאמין/ה שבעתיד ארגיש שייר/ת יותר לחברה הישראלית ממה שההורים שלי מרגישים שייכים לחברה הישראלית כיום	0.041	.546**	0.110	.223**	0.147	.259**	.286**	1

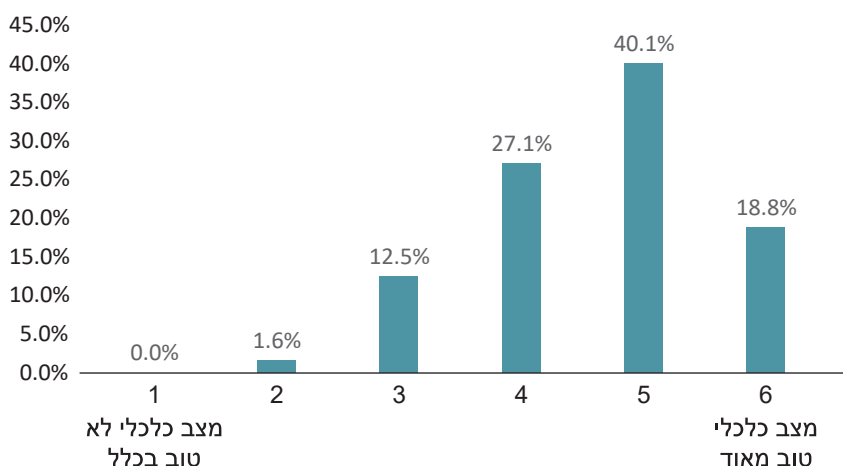
* $p < 0.05$ ** $p < 0.01$

נוסף למבחני פירסון נעשה גם מבחן שונות דיכוטומי מסוג One Way Anova כדי לבחון את ההבדל בין ציון אינדקס לבין תפיסת מוביליות חברתית כלכלית, בין שלוש הקבוצות של הציונים במדד תפיסת הניידות בסולם החברתי-כלכלי. נמצאו הבדלים קטנים בין הקבוצות: ירידה בסולם החברתי-כלכלי (מוביליות חברתית כלכלית שלילית) ($M=2.93$, $SD=0.96$), אין שינוי בסולם החברתי-כלכלי ($M=2.98$, $SD=0.92$), ועלייה בסולם החברתי-כלכלי (מוביליות חברתית כלכלית חיובית) ($M=3.20$, $SD=0.61$). ממצאי המבחן לא נמצאו מובהקים ($F(2,182)=2.04$, $p=0.132$), משמע לא נמצא הבדל מובהק בציון מדד האינדקס בין שלוש הקבוצות. לאחר מכן חולק מדד תפיסת הניידות בסולם החברתי-כלכלי לשתי קבוצות: ירידה או היעדר שינוי בסולם החברתי-כלכלי ועלייה בסולם החברתי-כלכלי. השוואה בציון מדד האינדקס של שתי קבוצות אלה מלמדת על הבדלים קלים: ירידה או היעדר שינוי במצב החברתי-כלכלי ($M=2.97$, $SD=0.93$) לעומת עלייה בסולם החברתי-כלכלי (מוביליות חברתית כלכלית חיובית) ($M=3.20$, $SD=0.61$). עם זאת הבדל זה לא נמצא מובהק במבחן T למדגמים בלתי תלויים: $t=-1.874$, $p=0.063$. לפיכך גם מבחן זה מלמד ששתי המדדים של תפיסת מוביליות חברתית כלכלית אינם בהכרח מודדים את אותה התופעה.

1.2 תפיסת מצב כלכלי

הילדים נדרשו לשקף את המצב הכלכלי של המשפחה שלהם בסולם מ-1 (מצב כלכלי לא טוב בכלל) עד 6 (מצב כלכלי טוב מאוד). התרשים הבא מציג את התפלגות תשובותיהם. אפשר לראות כי בערך 60% מהילדים העריכו את המצב הכלכלי של המשפחה שלהם בשני הערכים הגבוהים ביותר.

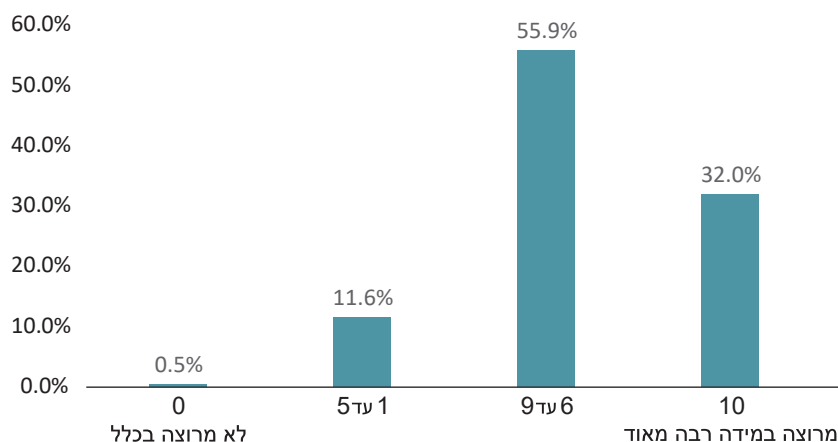
תרשים 3: הערכת הילדים את המצב הכלכלי של משפחתם* ($N=192$)

* הילדים התבקשו לסמן את המספר שמשקף טוב ביותר את המצב הכלכלי שלהם ושל המשפחה שלהם

עוד נשאלו הילדים באיזו מידה הם מרוצים מהמצב הכלכלי של המשפחה שלהם, מ־0 (לא מרוצים בכלל לא) ועד 10 (מרוצים במידה רבה מאוד). אפשר לראות את התפלגות התשובות שלהם בתרשים 4. רוב הילדים (87.9%) מרוצים מהמצב הכלכלי שלהם ושל המשפחה שלהם במידה בינונית ויותר.

תרשים 4: התפלגות תשובות הילדים לשאלה כמה הם שבעי רצון מהמצב הכלכלי שלהם ושל משפחתם (N=197)

1.3 קשר בין משתנים סוציודמוגרפיים, מצב לימודי ותפיסת מצב כלכלי לבין תפיסת מוביליות חברתית-כלכלית

נבחן הקשר בין משתנים סוציודמוגרפיים של הילד לבין תפיסת המוביליות החברתית-כלכלית שלו ביחס לשני המדדים שנבדקו. בנוגע למדד בן שני הפרטים נערכה השוואה בין ילדים שתופסים ירידה או היעדר שינוי בסולם החברתי-כלכלי שלהם בעתיד לבין ילדים שתופסים עלייה בסולם החברתי-כלכלי שלהם בעתיד ביחס לכל אחד מהמשתנים הסוציודמוגרפיים, וכן נבדק הקשר בין ציון מדד האינדקס לבין כל אחד מהמשתנים הסוציודמוגרפיים.

מגדר

לא נמצא קשר מובהק (מבחן T למדגמים בלתי תלויים) בין מגדר לבין תפיסת מוביליות חברתית-כלכלית בשני המדדים שנבדקו. לא נמצא הבדל מובהק בין בנים לבין בנות בציון האינדקס של תפיסת מוביליות חברתית-כלכלית: בנים

($M=3.10$, $SD=0.76$), בנות ($M=3.08$, $SD=0.76$), $p=0.416$, $t(182)=2.11$. כמו כן, לא נמצא הבדל בין בנים לבין בנות בהתפלגות המשתנה של תפיסת ניידות בסולם החברתי-כלכלי: ירידה או היעדר שינוי בעתיד בסולם החברתי-כלכלי לעומת עלייה בעתיד בסולם החברתי-כלכלי. כך ל-40.5% מהבנים הייתה תפיסת ניידות שלילית או ללא שינוי, אך גם ל-40.7% מהבנות הייתה תפיסה זוהה. ל-59.5% מהבנים הייתה תפיסת ניידות חיובית בסולם החברתי-כלכלי, וכמוהם ל-59.3% מהבנות הייתה תפיסה דומה.

גיל ושלב לימוד

לא נמצאו הבדלים משמעותיים בתפיסות אלה לפי כיתות. במבחן השוואות של One Way Anova לא נמצא הבדל מובהק בציון האינדקס של תפיסת המוביליות החברתית-כלכלית של ילדים בשלבי החינוך השונים (ראו טבלה 7). כמו כן לא נמצא קשר מובהק במבחן פירסון בין הגיל הכרונולוגי של הילד לבין מדד זה. באופן דומה לא נמצא הבדל מובהק במבחן Chi-Square בהתפלגות של משתנה תפיסת הניידות בסולם החברתי-כלכלי, בין ילדים בשלבי חינוך שונים.

טבלה 7: ציוני תפיסת מוביליות חברתית-כלכלית לפי שלב חינוך

עולה לכיתה	מדד ששת הפריטים
ז'	3.06
ח'	3.13
ט'	3.10
י'	3.10

מבנה משפחה

לא נמצא קשר מובהק (מבחן T למדגמים בלתי תלויים) בין ילדים החיים במשפחות חד-הוריות לבין ילדים החיים במשפחה עם זוג הורים, במדד האינדקס של תפיסת המוביליות החברתית-כלכלית. מעניין לציין כי נמצא הבדל בהתפלגות של משתנה הניידות בסולם החברתי-כלכלי, בין ילדים ממשפחות חד-הוריות לילדים החיים עם זוג הורים, כפי שמופיע בתרשים 5. עם זאת הבדל זה לא נמצא מובהק במבחן Chi-Square. אפשר לראות כי שיעור גבוה יותר של ילדים החיים במשפחות חד-הוריות סבור כי הוא יעלה בסולם החברתי-כלכלי בעתיד, לעומת שיעור הילדים החיים עם שני הורים.

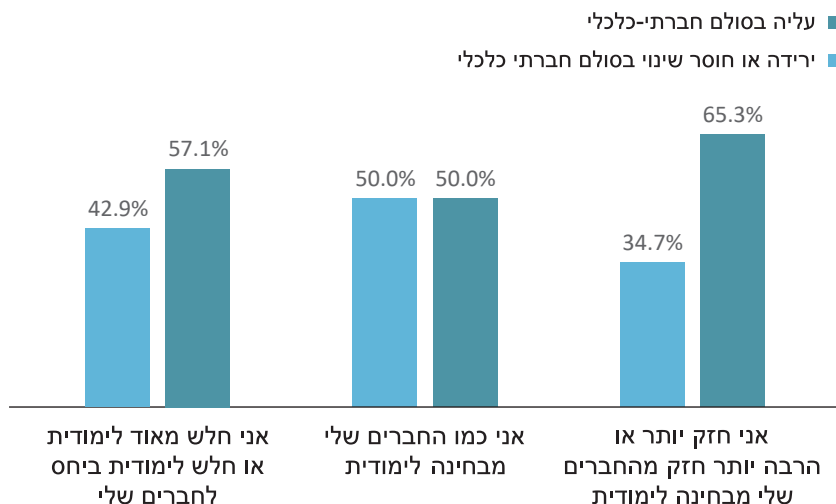
תרשים 5: התפלגות מדד הניידות בסולם החברתי-כלכלי, לפי סוג משפחה (N=183)

מצב לימודי

הילדים התבקשו לדרג את המצב הלימודי שלהם, מחלש מאוד לעומת החברים שלהם עד הרבה יותר חזק מהם. לא נמצא הבדל במבחן One Way Anova בין ילדים ברמות לימודיות שונות, בציון שלהם באינדקס של תפיסת המוביליות החברתית-כלכלית. כמו כן נבדקה התפלגות הילדים בהקשר לתפיסת המצב הלימודי שלהם לעומת תפיסת הניידות בסולם החברתי-כלכלי, כפי שמופיע בתרשים 6. הבדלים אלה לא נמצאו מובהקים במבחן Chi-Square. עם זאת אפשר להבחין במגמה מעניינת ולפיה בקרב ילדים שדירגו את עצמם חזקים יותר או חלשים יותר לימודית לעומת החברים שלהם, שיעור הילדים בעלי תפיסת ניידות חיובית בסולם החברתי-כלכלי גם היה גבוה יותר.

תרשים 6: התפלגות מדד הניידות בסולם חברתי-כלכלי, לפי תפיסת רמה לימודית (N=182)

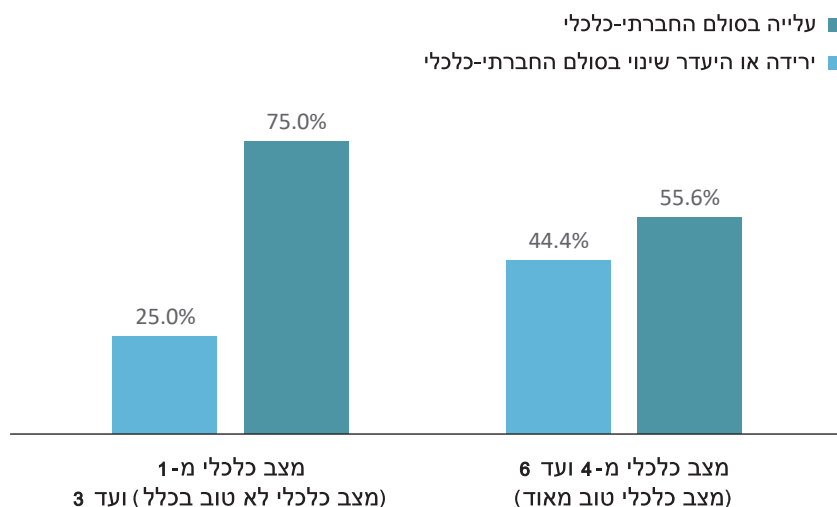

מצב כלכלי

נבחן הקשר בין המצב הכלכלי של הילד ושביעות הרצון שלו ממצבו הכלכלי, לבין שני המדדים של תפיסת המוביליות החברתית-כלכלית. ראשית כול נעשו מבחני פירסון כדי לבחון את הקשר בין המצב הכלכלי של הילד לבין מדד האינדקס של תפיסת המוביליות החברתית-כלכלית, ובין שביעות הרצון של הילד ממצבו הכלכלי לבין מדד האינדקס של תפיסת המוביליות החברתית-כלכלית – לא נמצא קשר מובהק בין המשתנים הללו.

כמו כן נבדק הקשר בין המצב הכלכלי של הילד לבין מדד הניידות בסולם חברתי-כלכלי, על ידי הצלבת ההתפלגויות של שני משתנים אלה, כפי שאפשר לראות בתרשים 7. אפשר להבחין במגמה מעניינת, ולפיה מתוך כלל הילדים שסימנו את המצב הכלכלי שלהם בין 1 ל-3, ליותר ילדים הייתה תפיסת ניידות חיובית מאשר לילדים שסימנו את המצב הכלכלי שלהם בין 4 ל-6. עם זאת יש להביא בחשבון שהבדלים אלה לא נמצאו מובהקים במבחן Chi-Square. כמו כן לא נמצאו מגמה או הבדל מובהק בנוגע למדד זה בהקשר לשביעות הרצון של הילד ממצבו הכלכלי.

תרשים 7: התפלגות מדד הניידות בסולם החברתי-כלכלי, לפי מצב כלכלי של הילד (N=197)

פריפריה - מרכז

נבדק הקשר בין המדד של פריפריה מרכז לבין תפיסת המוביליות החברתית-כלכלית של הילדים. במבחן T למבחנים בלתי תלויים נמצא הבדל מובהק, בין ילדים המתגוררים בפריפריה לבין ילדים המתגוררים במרכז, בציון שלהם במדד האינדקס של תפיסת מוביליות חברתית-כלכלית. כך לילדים המתגוררים בפריפריה הייתה תפיסת מוביליות חברתית-כלכלית נמוכה יותר ($M=2.81$, $SD=0.76$) מילדים המתגוררים במרכז ($M=3.24$, $SD=0.78$), $t(101.494)=3.06$, $p=0.003$.

1.4 תפיסות בנוגע לגורמים המקדמים והחוסמים מוביליות חברתית-כלכלית

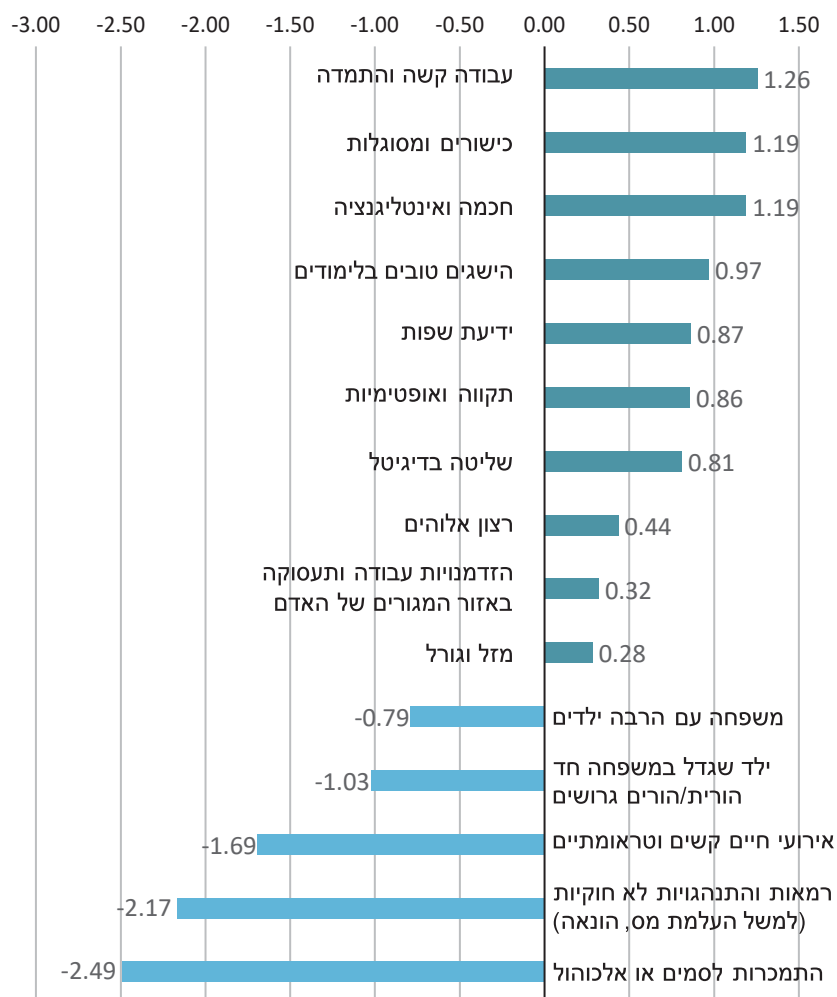
המשתתפים נשאלו באופן כללי על הגורמים שלדעתם מקדמים או חוסמים מוביליות חברתית-כלכלית. ניתוח גורמים מגשש וכמו כן מבחני מהימנות מלמדים כי אי אפשר להגדיר קבוצות של חסמים או גורמים מקדמים (למשל גורמים אישיים לעומת גורמים ברמת המאקרו), ויש לבחון כל גורם בנפרד. טבלה 8 מציגה את התפלגות תשובות הילדים.

טבלה 8: התפלגות תשובות הילדים בנוגע לגורמים המקדמים והחוסמים מוביליות חברתית כלכלית

גורמים	פוגע מאוד או פוגע במידה מעטה	לא פוגע ולא עוזר	עוזר במידה מעטה או עוזר מאוד
עבודה קשה והתמדה	1.5%	0.5%	93.4%
כישורים ומסוגלות	0.5%	1.0%	92.9%
חוכמה ואינטליגנציה	0.5%	1.0%	92.9%
הישגים טובים בלימודים	1.5%	4.6%	90.9%
ידיעת שפות	0.5%	7.1%	87.3%
שליטה בדיגיטל	1.5%	6.1%	86.3%
תקווה ואופטימיות	1.0%	10.2%	81.7%
הזדמנויות תעסוקה באזור המגורים	9.1%	15.7%	65.5%
מזל וגורל	5.6%	27.9%	58.9%
רצון אלוהים	3.6%	25.4%	54.8%
משפחה מרובת ילדים	32.5%	44.7%	14.7%
רמאות והתנהגויות לא חוקיות	81.7%	1.5%	8.1%
אירועי חיים קשים וטראומתיים	75.1%	8.6%	7.1%
ילד שנדל במשפחה חד-הורית / הורים גרושים	35.0%	51.3%	3.0%
התמכרות לסמים או לאלכוהול	92.9%	0.5%	2.0%

התרשים הבא מציג את דירוג הגורמים השונים על פי ציון תקן שנוצר עבור כל גורם, מהגורם העוזר ביותר לגורם הפוגע ביותר. הגורמים מתחת לציון 0 מסמלים גורמים שלתפיסת הילדים הם יותר פוגעים מאשר עוזרים, והגורמים מעל ציון 0 מסמלים גורמים שלתפיסת הילדים הם מקדמים ועוזרים לקידום מוביליות חברתית-כלכלית. אפשר לראות כי הגורם שדורג כמקדם ביותר הוא עבודה קשה והתמדה. ארבעת הגורמים הבאים נוגעים כולם להשכלה, לידע וללימודים. ניכר אם כן, כי הילדים תופסים שהסיכוי של ילד להצליח בחיים כשהיה גדול תלוי בעיקר בגורמים אישיים פנימיים, ואילו המשקל שנתנו לגורמים חיצוניים כמו הזדמנויות תעסוקה באזור המגורים, היה נמוך בהרבה.

תרשים 8: דירוג גורמים שילדים תופסים כעוזרים או כפוגעים בסיכוי של הילד להצליח בבגרותו

נוסף על כך נשאלו הילדים שתי שאלות פתוחות, כדי לבחון מהם הגורמים שלדעתם מקדמים או חוסמים מוביליות חברתית כלכלית. הראשונה: איך לדעתך אנשים הופכים להיות עשירים? והשנייה: למה לדעתך יש אנשים עניים? תשובות הילדים נותחו וניתוח תמטי, וחולצו קודים שמשקפים סיבות שונות להפיכת אדם לעשיר או לעני. טבלאות 11 ו-12 מציגות את הגורמים השונים שחולצו מתשובות הילדים, את השכיחות של כל גורם ודוגמאות מתשובות הילדים. אפשר לראות כי מרבית הילדים סברו כי עושר קשור בעבודה, בהתמדה, בחריצות ובהשקעה.

טבלה 9: תשובות הילדים לשאלה "מה הופך אנשים לעשירים לדעתך?"

גורם	N	%	דוגמה
עבודה / עבודה קשה	97	48.5%	"עובדים מגיל צעיר בעבודה ומתקדמים ואז מצליחים להרוויח כסף"; "דבר ראשון, יש אנשים שנולדים עם זה, אנשים שמהתחלה יש להם כסף, בית, ואת כל החיים שלהם מסודרים. אך רוב האנשים העשירים כנראה עבדו נורא קשה בשביל זה".
התמדה, השקעה, כוח רצון וחריצות	54	27.0%	"לדעתי הם הופכים להיות עשירים בכך שהם משקיעים ואף פעם לא מוותרים לעצמם וכל הזמן דוחפים את עצמם להצליח".
עבודה טובה / עבודה רווחית	34	17.0%	"לדעתי אנשים הופכים להיות עשירים קודם כל בכך שיש להם עבודה טובה שמרוויחים בה הרבה ושמפרנסת אותם יפה. זה גם מאד קשור למעמד שהם נמצאים בו בחברה".
השקעה בלימודים והשכלה	34	17.0%	"משקיעים בלימודים, מוצאים עבודה רווחית בזכות ההצלחה בלימודים".
מזל וגורל	25	12.5%	"אנשים הופכים להיות עשירים ברגע שהם עובדים קשה, מאמינים בעצמם או שיש להם מזל והם זכו בלוטו".
לעשות עסקים	13	6.5%	"עושים עסקים, לומדים ומגלים דברים חדש".
ירושה	13	6.5%	"לומדים, לומדים עוד, לומדים עוד, עובדים, חוסכים חלק מהכסף מהעבודה בזמן שחלק אנחנו מבזזים, ועם השנים הכסף בחיסכון מצטבר ונהיים עשירים. אופציה אחרת זה שההורים מורשיים לילדים הון ואז הם נהיים עשירים. ואחד למיליון זה לזכות בלוטו".
לחסוך כסף, להתנהל נכון כלכלית, להשקיע את הכסף בחוכמה	13	6.5%	"אנשים הופכים לעשירים לא כשהם עובדים הרבה. ברור שזה גם סיבה אך מה שבאמת הופך אנשים לעשירים זה שהם יודעים לנהל את הכסף, יודעים להשקיע את הכספים שהם קיבלו מהעבודה בהשקעות טובות וחכמות".
כישורים, מסוגלות וחוכמה	12	6.0%	"עבודה קשה, להשקיע, להתאמץ, לא לוותר, להיות מאורגן, לעבוד בזמנים, להאמין בעצמך ולא לתת לדברים לעמוד בדרך שלך".
יוזמה וחדשנות	11	5.5%	"הם חושבים ומוציאים דברים שאחרים לא חשבו עליהם..."
גורמים משפחתיים	10	5.0%	"דבר ראשון, יש אנשים שנולדים עם זה, אנשים שמהתחלה יש להם כסף, בית, ואת כל החיים שלהם מסודרים. אך רוב האנשים העשירים כנראה עבדו נורא קשה בשביל זה".

דוגמה	%	N	גורם
"אם הם משקיעים את הכסף שלהם במניות".	4.0%	8	השקעה בבורסה/במניות
"משתתפים בריאליטי, פרסומות אינסטגרם".	2.5%	5	להשתתף בתוכנית ריאליטי, להיות מפורסם
"עובדים במה שהם טובים בו, ומנצלים הזדמנויות".	2.0%	4	לעבוד במשהו שאתה טוב בו / אוהב אותו / מעניין אותך
"בוטחים בה' ועושים השתדלות והכול בהתמדה וברצינות אבל בעיקר צריך לאהוב את מה שאתה עושה ולהאמין שה' נותן את הפרנסה".	1.5%	3	אמונה באלוהים
"לדעתי אנשים הופכים להיות עשירים קודם כל בכך שיש להם עבודה טובה שמרוויחים בה הרבה ושמפרנסת אותם יפה. זה גם מאד קשור למעמד שהם נמצאים בו בחברה".	1.0%	2	מעמד חברתי
	11.5%	23	אחר

טבלה 10 מראה כי רוב הילדים העלו גורמים אישיים כסיבות לכך שאנשים חיים בעוני. הכוונה לסיבות שנוגעות להתנהגות ולבחירות של האדם עצמו, כמו להתנהל לא נכון כלכלית, לא להשקיע מספיק, לוותר לעצמך או להזניח את עצמך ואף להתעצל. לחלק מהסברים אלה התלוותה נימה מאשימה כלפי האדם שחי בעוני, למשל "כי הם עצלנים וחסרי שאיפות". הסיבות הללו מתגבשות לכדי 60% מכלל הגורמים. אחוז קטן יותר מהילדים סבר שאנשים נעשים עניים גם בגלל סיבות חיצוניות, משמע סיבות שאינן בהכרח בשליטתם, כמו עוני בילדות, רקע משפחתי מורכב, קושי במציאת עבודה, מגבלות נפשיות או פיזיות. חלק מהילדים אף היו מודעים לסיבות מבניות חברתיות, כמו חברה לא צודקת. בערך 30% מהילדים העלו סיבות מהסוג הזה.

טבלה 10: תשובות הילדים לשאלה "מה הופך אנשים לעניים לדעתך?"

גורם	N	%	דוגמה
התנהלות כלכלית לא נכונה או לא חכמה, בזבזנות, צבירת חובות, קבלת החלטות שגויות	49	24.9%	"שהם מבזבזים הרבה כסף"; "לדעתי יש אנשים עניים כי בוחרים בדרכים לא נכונות ולפעמים אפילו בידיעה שהמעשה שגוי, הם לא רצו בעבר לתת מעצמם השקעה בשביל זה".
חוסר השקעה והתמדה, עצלנות, הזנחה עצמית, לוותר לעצמך, להתייאש	50	25.4%	"מתעצלים להשקיע בלימודים ואז לא מוצאים עבודה רווחית..."; "זה אנשים שלא השקיעו בעתיד ושלא מתאמצים מספיק..."; "לדעתי יש אנשים עניים מכך שהם לא דחפו את עצמם מספיק כדי להצליח..."; "כי הם עצלנים"; "לדעתי לרוב אנשים נהיים עניים כי איבדו טעם בחייהם".
הורים עניים, ילדות במשפחה או בסביבה מאתגרת ונחשלת כלכלית וחברתית	30	15.2%	"לדעתי, יש אנשים עניים משום שאם אדם נולד למשפחה ענייה קשה לו לצאת מהעוני כי הרבה יותר קשה לו להשיג השכלה טובה, הכשרה וזמן"; "כי הם קיבלו קלפים רעים ולא הצליחו לשפר אותם"; "... נסיבות החיים פגעו בסיכויים שלהם המשפחה שלהם הגיע ממעמד סוציו־אקונומי נמוך, הם לא עבדו מספיק קשה".
חוסר השכלה, חוסר ידע ומיומנויות	24	12.2%	"חוסר השכלה".
עבודות פשוטות בשכר נמוך, בשכר לא הוגן	23	11.7%	"אין להם יכולת כללית ללמוד להתפתח ללמוד תואר או מקצוע, הם עובדים בעבודות פשוטות ושכר מינימום".
קושי במציאת עבודה	22	11.2%	"כי הם לא משכילים ולא מצליחים למצוא עבודות טובות".
התמכרויות	17	8.6%	"כי יש אנשים שעושים סמים ומבזבזים על זה את כל הכסף".
חוסר מזל וגורל	17	8.6%	"כי הם עושים החלטות לא נכונות בחיים ויש להם גם קצת מזל רע".
אנשים שלא עובדים	13	6.6%	"לא הולכים לעבוד ואז זה מתדרדר המון שנים, הם עובדים אבל השכר שלהם מאוד נמוך ואז זה מתדרדר עם השנים".
חוסר צדק חברתי, מבנה חברתי לא הוגן, מחסור בהזדמנויות	14	7.1%	"כי אין תמיד צדק ולא כולם יכולים לעבוד ושהעולם בקיצור לא הוגן אבל צריך לעזור גם לחלשים"; "כי החברה שלנו לא בנויה טוב"; "מעגל עוני".

דוגמה	%	N	גורם
"כי הם לא למדו שהיו קטנים והידרדרו למקומות פחות טובים".	5.6%	11	חוסר השקעה בלימודים בילדות
	4.1%	8	משפחה מרובת ילדים,
"כי הכול מאוד יקר ויש מלחמה".	3.6%	7	יוקר המחיה
"לפעמים זה אנשים שיותר קשה להם להשיג עבודה יציבה, אנשים עם בעיות מנטאליות או פיזיות, שלא נותנות לך להחזיק עבודה".	3.0%	6	מגבלות נפשיות, פיזיות או אחרות שלא מאפשרות לאדם לעבוד
"לדעתי כי הם באו ממשפחה קשה עם אבא או אימא קשים ולא היה להם הרבה מזל".	1.0%	2	ילדות קשה
	16.2%	32	אחר

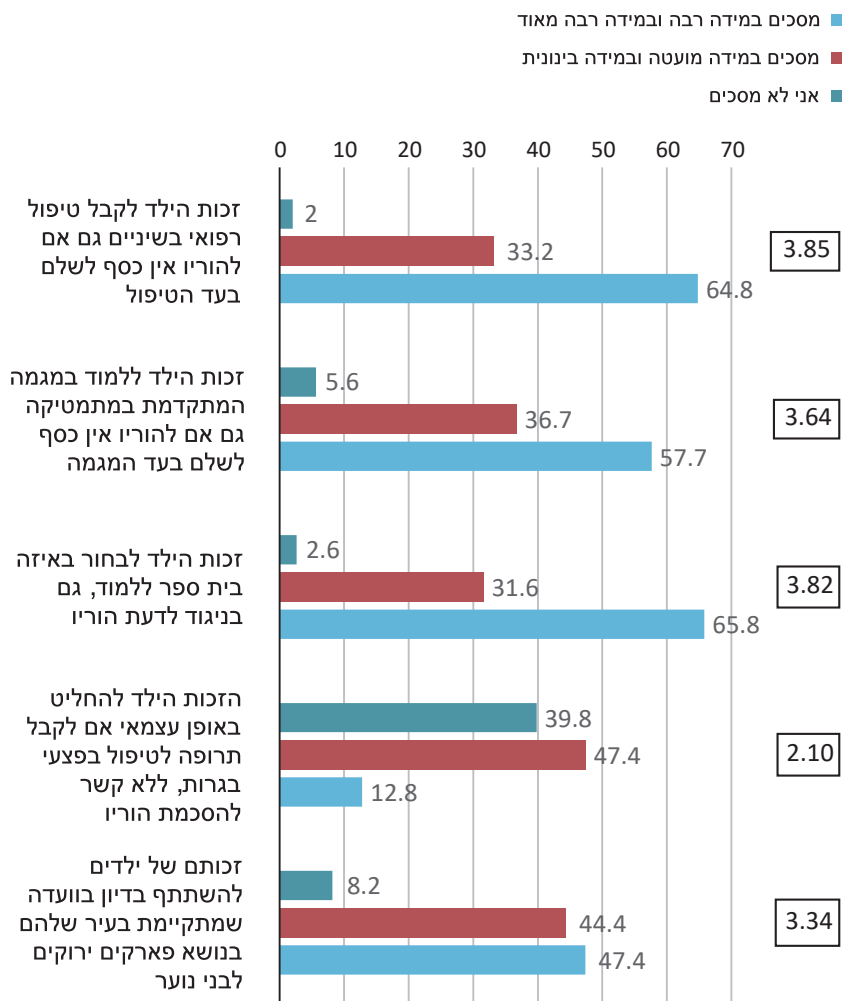
2. תפיסת זכויות הילד

2.1 מידת התמיכה של הילדים בזכויות הילד

הילדים במחקר נשאלו בנוגע לתפיסת זכויות הילד שלהם. בפני הילדים הוצגו חמישה תיאורי מקרה הנוגעים למימוש זכות של ילד בגילם, שניים עוסקים בזכויות חברתיות-כלכליות ושלושה בזכויות להשתתפות ולאוטונומיה. הילדים התבקשו לציין באיזו מידה הם מסכימים שלילד בסיפור יש זכות. התרשימים הבאים מציגים את מידת התמיכה של המשתתפים בזכויות השונות.

אפשר לראות כי שני שלישים מהילדים תמכו במידה רבה או רבה מאוד בזכות הילד לקבל טיפול רפואי בשינוי גם אם להוריו אין כסף, וכן כמעט 60% מהילדים הסכימו כי לילד יש זכות ללמוד במגמה מתקדמת במתמטיקה (זכות לחינוך) גם אם להוריו אין כסף לשלם עבור המגמה. שני תיאורי מקרה אלה נוגעים לזכויות חברתיות-כלכליות. בנוגע לזכויות להשתתפות התמונה שונה; שני שלישים מהילדים תמכו במידה רבה או רבה מאוד בזכות הילד לבחור את בית הספר גם בניגוד לדעת הוריו, ואילו רק 12% בקירוב סברו שלילד יש זכות לקבל תרופה לפצעי בגרות ללא הסכמת הוריו. אפשר לראות כי בהקשר של טיפול רפואי, מידת התמיכה של הילדים בזכות הילד החברתית-כלכלית היא גבוהה יותר מתמיכתם בזכות הילד להשתתפות.

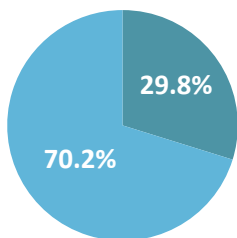
תרשים 9: תפיסות הילדים בנוגע לזכויות לאוטונומיה והשתתפות (אחוזים וממוצעים)

אשר לזכויות החברתיות-כלכליות, טיפול שיניים (זכות לטיפול רפואי) ולימודים במגמה מתקדמת במתמטיקה (זכות לחינוך), הילדים נשאלו מי צריך לשלם בעד הוצאות הבריאות או החינוך של הילדים במקרה. כפי שאפשר לראות בתרשים הבא, מרבית הילדים סברו כי זו אחריות המדינה (של משרד החינוך או משרד הבריאות) לממש את הזכויות ולשלם עבור השירותים.

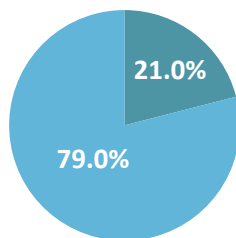
תרשים 11: מי צריך לשלם עבור השתתפות הילדה במגמה מתקדמת במתמטיקה?

■ משרד החינוך ■ ההורים

תרשים 10: מי צריך לשלם עבור טיפול השיניים של הילד?

■ משרד הבריאות ■ ההורים

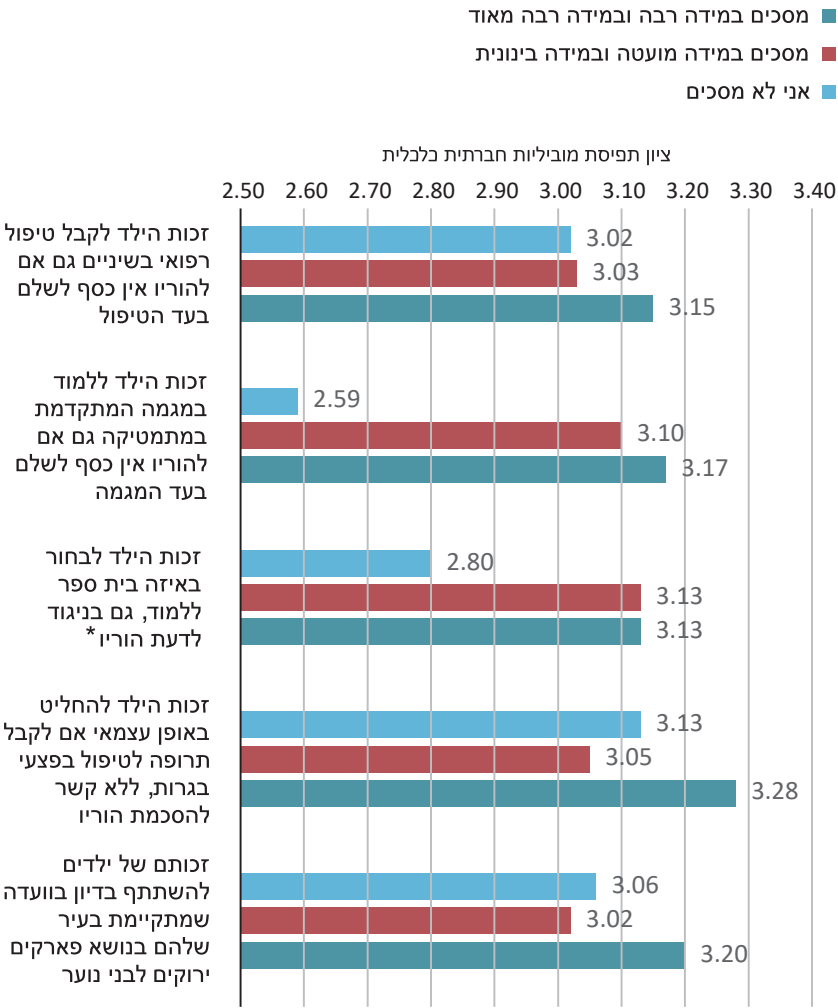

2.2 הקשר בין תפיסת זכויות הילד לבין תפיסת המוביליות החברתית-כלכלית

נבדק הקשר בין תפיסת זכויות הילד לבין תפיסת המוביליות החברתית-כלכלית, על ידי חישוב מבחני פירסון בין כל אחד מתיאורי המקרה הנוגעים לתפיסת זכויות הילד לבין שני המדדים של תפיסת המוביליות החברתית-כלכלית. אף מבחן לא יצא מובהק.

נוסף על כך נבדק הציון במדד האינדקס של תפיסת המוביליות החברתית-כלכלית בכל אחת מרמות ההסכמה או התמיכה בזכויות הילד, בכל אחד מתיאורי המקרה שהוצגו. בתרשים 12 אפשר לראות כי ילדים שהסכימו במידה רבה או רבה מאוד, משמע תמכו תמיכה גבוהה יותר בזכויות הילד השונות, גם קיבלו ציון גבוה יותר במדד המוביליות החברתית-כלכלית. הבדלים אלה נבדקו בסדרה של מבחני One Way Anova. ההבדלים בנוגע לזכות הילד לבחור באיזה בית ספר ללמוד, נמצאו מובהקים, ואילו שאר ההבדלים בנוגע לזכויות האחרות לא נמצאו מובהקים.

תרשים 12: קשר בין חידת התמיכה בזכויות הילד לבין מדד האינדקס של תפיסת המוביליות החברתית-כלכלית

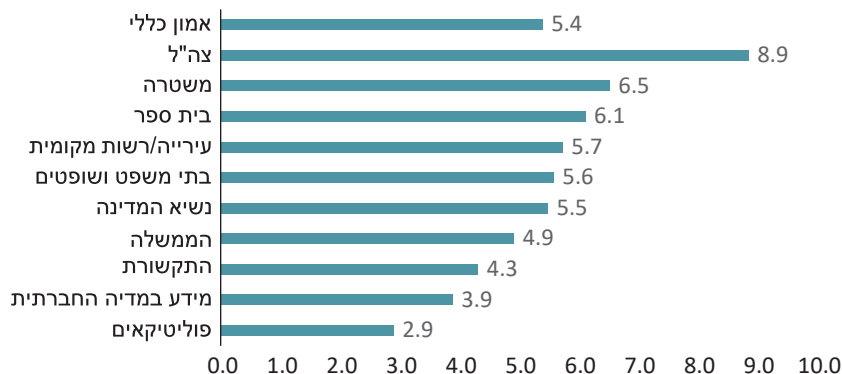

(F(2,188)=1.78, p=0.048) *

3. אמון במדינה

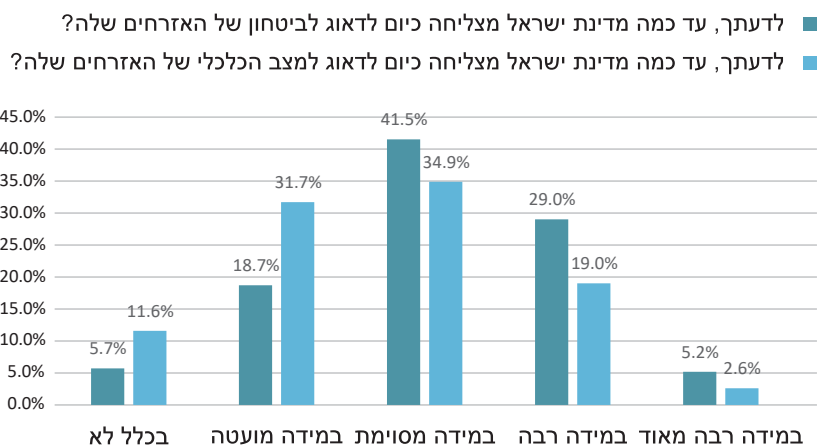
הילדים שהשתתפו במחקר נשאלו סדרה של שאלות בנוגע לאמון שלהם במדינה. בשאלה הראשונה נדרשו הילדים לסמן את מידת האמון שלהם בנוגע לכל אחד מעשרה מוסדות ורשויות של המדינה. ממוצעי מידת האמון שלהם בנוגע לכל רשות או גוף מוצגים בתרשים 13. אפשר לראות כי האמון הגבוה ביותר הוא בצה"ל ובמשטרה, משמע בכוחות הביטחון. כמו כן, עשרת הפריטים חוברו למדד כולל של אמון במוסדות המדינה; המהימנות הפנימית של כלל הפריטים היא 0.761. מידת האמון הכוללת של הילדים היא 5.4.

תרשים 13: מידת האמון של הילדים במוסדות המדינה וברשויותיה (ממוצעים)

נוסף על כך נשאלו הילדים שתי שאלות שבוחנות את האמון שלהם במדינה, ובכלל זה עד כמה לדעתם מדינת ישראל מצליחה כיום לדאוג לביטחון של האזרחים שלה, ועד כמה מדינת ישראל מצליחה לדאוג למצב הכלכלי של תושביה. התפלגות התשובות שלהם מופיעה בתרשים 14. אפשר לראות כי לפי תפיסת הילדים המדינה מצליחה לדאוג לביטחון של אזרחי המדינה יותר מאשר למצב הכלכלי שלהם. 29% מהילדים הסכימו במידה רבה מאוד שהמדינה מצליחה לדאוג לביטחון האזרחים שלה, אך רק 19% הסכימו כי המדינה מצליחה לדאוג למצב הכלכלי של האזרחים שלה.

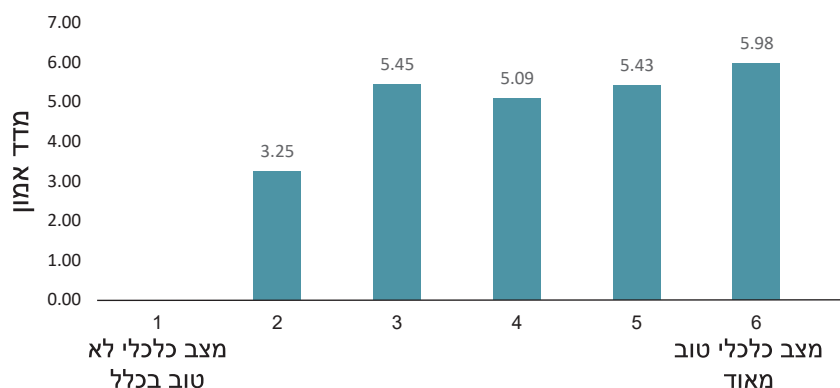
תרשים 14: התפלגות תשובות הילדים לשאלה עד כמה מדינת ישראל מצליחה לדאוג לתושביה בתחום הביטחוני ובתחום הכלכלי

נבדק הקשר בין מדדי אמון במדינה למדדים של מוביליות חברתית-כלכלית. לא נמצא קשר מובהק בין מדד האמון הכולל לבין מדד האינדקס של מוביליות חברתית-כלכלית. כמו כן, לא נמצא קשר מובהק משמעותי בין כל אחד מפרטי האמון לבין מדד האינדקס של מוביליות חברתית-כלכלית. לא נמצא הבדל משמעותי בציון האמון של הילדים לעומת המדד של התקדמות בסולם החברתי-כלכלי, משמע בין ילדים שסברו שהם לא יתקדמו בסולם החברתי-כלכלי בעתיד לבין ילדים שסברו שהם יתקדמו בסולם החברתי-כלכלי בעתיד לעומת ההורים שלהם בהווה.

עוד נבדק הקשר בין מידת האמון של הילד במוסדות המדינה לבין המצב הכלכלי של הילד והמשפחה שלו. כפי שאפשר לראות בתרשים 15, מדד האמון של הילדים שדיווחו על מצב כלכלי טוב מאוד היה גבוה יותר ממדד האמון של הילדים שדיווחו על מצב כלכלי שאינו טוב. במבחן פירסון נמצא קשר חלש מובהק בין מדד האמון של הילד לבין המצב הכלכלי שלו ושל המשפחה שלו ($r=0.202$, $p<0.001$), משמע ככל שהילד דיווח על מצב כלכלי טוב יותר כך הוא גם דיווח על מידת אמון גבוהה יותר במוסדות המדינה.

תרשים 15: הקשר בין מידת האמון של הילד במוסדות המדינה לבין המצב הכלכלי שלו ושל המשפחה שלו

המספר שמשקף טוב ביותר את המצב הכלכלי של הילד ושל המשפחה שלו לפי דיווח הילד

4. מסר לקובעי מדיניות

בסוף השאלון נשאלו הילדים "האם יש מסר שתרצה/שתרצי לומר לממשלה ולקובעי מדיניות בכל הנוגע לנושא של השאלון?" – 76 ילדים הוסיפו מסר בסוף השאלון.

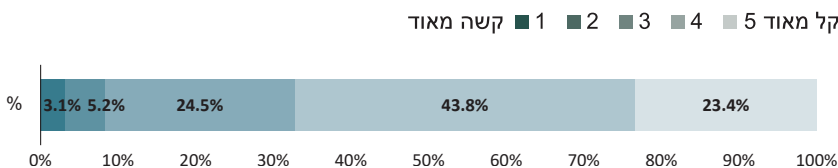
16 ילדים כתבו מסר שנוגע למלחמה; רובם קראו לשחרור החטופים. מספר ילדים כתבו מסר שמבקש מקובעי מדיניות להקשיב לילדים יותר. למשל "אני מרגישה שכילדה אין לי כמעט את היכולת לשנות ולהוסיף עם זה במקומות שלא מכבדים ילדים בגילי (אני נתקלת בזה המון) וגם אני מרגישה שלא מקשיבים וכמעט שלא שומעים ילדים בארץ". או למשל "אני אשמח שהם ייתנו יותר לילדים בגילי להתבטא במדינה". מספר ילדים כתבו מסר על אחריותם של קובעי המדיניות והממשלה לדאוג לאנשים שחיים במצבי מצוקה ובעוני. למשל "המדינה צריכה לעזור לחלשים" או "בבקשה תעזרו לעניים ותנו יד זה ישמח לא רק אותם אלה גם אותכם". חלק מהילדים כתבו מסר שמבקש לדאוג לילדים ולעתידי שלהם. למשל "אני הייתי שמחה עם היו משלבים בבית ספר ממקצועות כמו כלכלה או מקצועות שיוכלו לעזור לי בעתיד" או "שילדים בגיל צעיר יוכלו להשקיע בצורה חוקית כדי להכין את עצמם לעתיד שלהם ולדעת איך להתנהל עם הכסף שלהם כדי שכשיהיו גדולים יותר הם יוכלו ללמוד להרוויח עצמאית ולנהל את הכסף שלהם כבר מגיל תחילת העבודה". ילדים גם העבירו מסרים שנוגעים לשינויי מדיניות נחוצים. למשל "לדעתי צריך להעלות את עניין החינוך ובאופן כללי איכות החיים של ילדים בארץ, כי בסופו של דבר הם מי שיקבעו את עתיד המדינה".

מספר ילדים כתבו מסרים פוליטיים, למשל קריאה להתפטרות הממשלה או ביקורת על איך שהממשלה מתנהלת. כלל המסרים והתובנות שהילדים ביטאו מלמדים על ההבנה שלהם בנוגע לסוגיות כלכליות, חברתיות ופוליטיות במדינה, ולפיכך מעידות על החשיבות של שיח ומעורבות של ילדים בסוגיות מעין אלה.

5. שביעות הרצון של הילדים מהשאלון

בסוף השאלון הילדים התבקשו לציין באיזו מידה השאלון היה מובן וקל למילוי, מ־1 (קשה מאוד) ועד 5 (קל מאוד). תרשים 16 מציג את התפלגות תשובות הילדים. אפשר לראות כי בערך 70% מהילדים סברו שהשאלון היה קל למילוי.

תרשים 16: באיזו מידה השאלון היה מובן וקל למילוי?

סיכום ומסקנות

המחקר הנוכחי מלמד אותנו שלילדים יש תפיסות בנוגע לנושאים חברתיים-כלכליים, ובכלל זה בנוגע למוביליות חברתית-כלכלית, לזכויות ולאמון במדינה. מהמחקר אפשר ללמוד איך ילדים תופסים את המוביליות החברתית-כלכלית שלהם, וכמו כן את הגורמים שלדעתם מקדמים וחוסמים מוביליות חברתית-כלכלית לאורך החיים. ממצאי המחקר מעלים מספר מסקנות מרכזיות:

ראשית, ניכר כי רוב הילדים במחקר סברו שהם יצליחו לשפר את מעמדם החברתי-כלכלי בעתיד, שליש מהילדים סברו שהם לא ישפרו את המעמד החברתי-כלכלי שלהם. חלק מהילדים שסברו שהם לא ישפרו את המעמד החברתי-כלכלי שלהם הם ילדים שדירגו את עצמם ואת המשפחה שלהם בקומה 1 בבניין בהווה (77% מהילדים שמיקמו את עצמם בקומה 1, מיקמו את עצמם בקומה זו גם בעתיד). עוד מעניין לציין כי 75% מהילדים שמיקמו את עצמם ואת משפחתם בהווה בקומה 10 אמרו שהם ירדו בסולם החברתי-כלכלי. מספר הילדים שדיווחו שהם ירדו בסולם החברתי-כלכלי הוא קטן למדי ולכן לא מאפשר הסקת מסקנות עליהם עם זאת חשוב להמשיך להעמיק ולבחון את המאפיינים של קבוצה זו של ילדים במחקרי המשך.

שנית, מהמחקר אפשר ללמוד על המרכיבים של מוביליות חברתית-כלכלית. אף על פי ש-60% מהילדים סברו במידה רבה או רבה מאוד שהם ישיגו מעמד חברתי-כלכלי טוב יותר בעתיד, רק רבע מהם הסכימו במידה רבה או רבה מאוד שהם ישיגו השכלה גבוהה יותר מההורים שלהם בעתיד, וכן רק כחמישית האמינו שהם ישתייכו לחברה הישראלית יותר מאשר הוריהם. ממצאים אלה מלמדים שילדים אינם בהכרח מקשרים בין השכלה ושייכות לחברה לבין מוביליות חברתית-כלכלית, ולפיכך יש חשיבות במחקרי המשך כדי לבחון מהי מוביליות חברתית-כלכלית בעיני הילדים.

שלישית, נמצא קשר מעניין בין המצב הכלכלי של הילד והמשפחה לבין תפיסת המוביליות החברתית-כלכלית שלו. ילדים שדיווחו על מצב כלכלי נמוך יותר, היו גם בעלי תפיסת ניידות חברתית-כלכלית גבוהה יותר, לעומת ילדים שדיווחו על מצב כלכלי טוב יותר. אומנם ממצאים אלה לא נמצאו מובהקים, אך הם מלמדים על מגמה חשובה, ולפיה ילדים במצב כלכלי טוב פחות תופסים את העתיד באופן חיובי ומאמינים שיצליחו לשפר את מעמדם הכלכלי. יש חשיבות להמשיך לבחון את המגמה הזו במחקרי המשך. יש להדגיש כי סביר להניח כי לילדים שדיווחו על מצב כלכלי גבוה טוב יותר היו בעלי תפיסת ניידות חברתית נמוכה יותר, משום שיש להם פחות לאן לקפוץ בסולם החברתי-כלכלי, עם זאת הממצאים אודות קבוצת הילדים במעמד חברתי כלכלי נמוך דורשת המשך התייחסות והעמקה.

בשונה מממצא זה נמצא כי לילדים המתגוררים בפריפריה הייתה תפיסת מוביליות חברתית-כלכלית נמוכה יותר מאשר ילדים המתגוררים במרכז; הבדל זה נמצא מובהק. ממצא זה עשוי ללמד כי ילדים שמתגוררים בפריפריה סבורים שיש להם פחות הזדמנויות להתקדם בסולם החברתי-כלכלי. לא נמצאו הבדלים בתפיסת המוביליות החברתית-כלכלית של הילדים לפי משתנים סוציו-דמוגרפיים אחרים, כמו גיל, מגדר, או מבנה משפחה.

רביעית, המחקר בחן את התפיסות של הילדים בנוגע לגורמים המקדמים והחוסמים מוביליות חברתית-כלכלית. ממצאי המחקר מלמדים כי לדעת הילדים, הגורמים שמשפיעים על היכולת של האדם להתקדם חברתית-כלכלית לאורך החיים, הם בעיקר גורמים אישיים פנימיים, כמו עבודה קשה, התמדה, מאמץ והשקעה. לעומת זאת המשקל שהילדים נתנו לגורמים מבניים כמו הזדמנויות תעסוקה באזור המגורים, היה נמוך במידה ניכרת. אפשר ללמוד זאת גם מהתשובות של הילדים לשאלה מה גורם לאנשים לחיות בעוני. מרבית הילדים העלו סיבות שנוגעות להתנהגות ולבחירות של האדם עצמו, כמו למשל התנהלות כלכלית לא נכונה או חוסר השקעה, וחלקם אף ביטאו גישה מאשימה כלפי אנשים עניים וסברו שהם עצלנים, מזניחים את עצמם או מוותרים לעצמם. ההבחנה בין גורמים אינדיווידואליים לבין גורמים מבניים מצביעה על פערים בהבנת האחריות האישית מול האחריות החברתית. ממצאים אלה עשויים ללמד כי ילדים אינם מודעים למבנים חברתיים שמפלים לרעה או חוסמים מוביליות, או שאינם מודעים למצבי אי-שוויון וחוסר הזדמנויות שנובעים מחוסר מימוש זכויות, מאי-צדק או מאפליה לרעה.

חמישית, ילדים הביעו תמיכה משמעותית בזכויות חברתיות-כלכליות (כגון זכות לטיפול רפואי ללא קשר ליכולת הכלכלית של המשפחה). לעומת זאת, התמיכה בזכויות לאוטונומיה ולהשתתפות (למשל, זכות הילד לשמור על פרטיות או להחליט בנושאים אישיים) הייתה נמוכה יותר. עוד נמצא כי התפיסות של ילדים בנוגע לזכויות עשויות להיות תלויות בהקשר הספציפי שהזכות נידונה בו. כך נמצא כי מידת התמיכה הנמוכה ביותר של ילדים היתה בזכות הילד להשתתפות בהקשר הרפואי, עם זאת הם תמכו במידה רבה מאוד בזכות הילד להשתתפות בהקשר של בית הספר.

זכויות הילד במחקר זה נבחנו כגורם שעשוי להיות קשור לתפיסת המוביליות החברתית-כלכלית של הילדים. לפי המגמה שהתגלתה, לילדים שתמכו בזכויות הילד השונות במידה רבה יותר הייתה גם תפיסת מוביליות חברתית-כלכלית חיובית יותר. אומנם הבדל זה נמצא רק בנוגע לזכות אחת, הזכות של הילד לבחור באיזה בית ספר הוא ילמד, אך עולה מגמה מעניינת לפיה יש קשר בין מודעות לזכויות לבין תפיסת עתיד חיובית בהקשר למצב החברתי-כלכלי של הילד. יש חשיבות להמשיך להעמיק בתפיסת זכויות הילד ובקשר שלה לתפיסת מוביליות חברתית-כלכלית גם בהמשך.

שישית, המחקר בחן גם את הנושא של אמון במדינה וזאת בצל המלחמה ועדויות שמלמדות כי המלחמה פגעה באמון של התושבים במדינה. נמצא כי האמון של הילדים באופן כללי במדינה הוא בינוני; 5.4 בסולם של 1 עד 10. כמו כן נמצא כי האמון של הילדים אינו אחיד כלפי כל מוסדות המדינה. אמון בצבא ובמערכת החינוך גבוה יחסית, ואילו אמון בממשלה ובמערכות פוליטיות נמצא נמוך יותר. תוצאות אלה עשויות להצביע על כך שילדים תופסים את המדינה כמערכת מורכבת, שבה חלק מהמוסדות נתפסים כתומכים או כאמינים יותר, ואילו אחרים נתפסים כמנותקים או כלא אמינים.

מגבלות המחקר

לצד התרומות החשובות של המחקר הנוכחי, יש לו מספר מגבלות שראוי להציג אותן. ראשית, המחקר מתבסס על דגימה לא הסתברותית; איסוף הנתונים התבסס על דגימת נוחות ודגימת כדור שלג, שאינן מייצגות את כלל אוכלוסיית הילדים בישראל. בעקבות זאת, יש להביא בחשבון שהמדגם אינו משקף מגוון רחב של רקעים דמוגרפיים וכלכליים. כך למשל המחקר אינו כולל ילדים מהמגזר הערבי. שנית, גיל הילדים שהשתתפו במחקר הוא 12 עד 15 שנים. מכאן שאין בידנו ממצאים הנוגעים לילדים בגילים צעירים יותר או למתבגרים בוגרים יותר. שלישית, המחקר הנוכחי הוא מחקר פיילוט המתבסס על מדגם קטן; דבר זה הקשה על ניתוח הנתונים בנוגע למשתנים כמו מקום מגורים (פריפריה מול מרכז), או מצב כלכלי, משום שמספר המשיבים היה מוגבל יחסית. לבסוף יש להביא בחשבון שהמחקר מתבסס על שאלון מקוון מרחוק, והילדים מילאו אותו באופן עצמאי. לעומת זאת כשילדים ממלאים שאלון בנוכחות חוקר, הם יכולים לשאול שאלות על היבטים שאינם מובנים בשאלון, וגם החוקר יכול להתרשם מהתגובה של הילדים לשאלון.

המלצות למדיניות ומחקר

המחקר הנוכחי הוא מחקר פיילוט ראשוני, המבקש לבחון את האופן שבו ילדים תופסים את המוביליות חברתית-כלכלית שלהם. בהתבסס על ממצאיו ניתן לתכנן מחקר המשך מקיף ומייצג יותר בקרב ילדים בישראל, על מנת להעריך בצורה מדויקת יותר את התפיסות שלהם בנושא זה. יש להעמיק את המחקר למשתנים מנבאים נוספים כמו גם למשתני תוצאה, כלומר לבחון כיצד תפיסת מוביליות-חברתית כלכלית יכולה לנבא התנהגויות שיש להן פוטנציאל לשנות מוביליות חברתית-כלכלית, למשל השקעה בלימודים. עוד יש להעמיק במחקרים אודות

המשתנים וההיבטים שילדים תופסים כמבנים את המושג של מוביליות חברתית-כלכלית. המחקר הנוכחי נשען בעיקר על מושגי יסוד בתחום מעולם המבוגרים, וניכר שיש צורך להמשיך ולהעמיק בתפיסות ובמשמעויות הסובייקטיביות של הילדים עצמם כדי להבנות הגדרה רלבנטית ועדכנית יותר לעולמם של ילדים ובני נוער. מחקר איכותני עשוי לסייע במילוי משימה זו.

המחקר הנוכחי מלמד כי יש להשקיע משאבים בפיתוח תוכניות לימוד וחינוך שמטרתם להעלות את המודעות של ילדים לזכויות שלהם ולמבנים חברתית-כלכליים שעשויים להשפיע על הסיכויים שלהם למוביליות חברתית-כלכלית. מרבית הילדים במחקר הנוכחי סברו כי האחריות להתקדמות חברתית-כלכלית טמונה במאפיינים של הפרט, למשל אם הוא נולד להורים עשירים, או כמה הוא חכם או חרוץ. חוסר הצלחה חברתית-כלכלית יוחסה על ידי הילדים לכישורים נמוכים, עצלנות או חוסר מזל. זוהי תפיסה דטרמניסטית שיש בה מרכיבים של האשמת האדם במצבו, ללא מודעות לחשיבות של מיצוי זכויות וניצול הזדמנויות בסביבה החברתית-כלכלית. למערכת החינוך יש תפקיד משמעותי בהקשר לכך.

רשימת מקורות

בוטוש, נ. (2020). פערי תעסוקה ושכר בין פריפריה ומרכז נתונים וכלי מדיניות אפשריים. הכנסת – מרכז המידע והמחקר.

גרוס-מנוס, ד', בן אריה, א', ברוק, ש' וקושר, ח' (2020). איכות החיים של ילדי ישראל: סקר "עולמות הילדות" בישראל - דוח מסכם. ירושלים: מכון חרוב.

הכנסת (23 באוקטובר, 2017). פרוטוקול מס' 94 משיבת הוועדה המיוחדת לצדק חלוקתי ולשוויון חברתי. הכנסת העשרים, מושב שלישי.

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (למ"ס) (2017). מדד הפריפריאליות 2015. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (למ"ס) (2019). פערים בין פריפריה למרכז, דוח מס' 11. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (למ"ס) (2020). מדד הפריפריאליות של יישובים ושל רשויות מקומיות, 2020. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

הרמן, ת', ענבי, א', קפלן, י' וספוד'ניקוב, א' (2022). מדד הדמוקרטיה הישראלית 2022. מכון הישראלי לדמוקרטיה.

הרמן, ת', יוחנני, ל', קפלן, י' וספוד'ניקוב, א' (2024). מדד הדמוקרטיה הישראלית 2024. המכון הישראלי לדמוקרטיה.

לוי, א', בוקעי, י', וקרני, ד' (2021). מוביליות חברתית כלכלית בישראל וסקירה של תוכניות לאומיות של בריטניה, דנמרק, קנדה ונורבגיה. ג'וינט ישראל אשלים.

סבירסקי, ש', קונור-אטיאס, א', קולובוב, ט' ואבו חלא, ה' (2008). זכאות לתעודת בגרות לפי יישוב 2007-2006. מרכז אדווה.

Arnon, S., & Shamai, S. (2011). From urban center to rural periphery: National policy, local communities and individuals' migration decisions. *Journal of US-China Public Administration*, 8(10), 1111-1128.

Ben-Arieh, A., & Kosher, H. (2020). The child study movement. In: S. Hupp, & J. Jewell, (Eds.), *Encyclopedia of Adolescent Development*. Wiley.

- Bi, S., Buyukcan-Tetik, A., Maes, M., Li, J. B., Finkenauer, C., & Stevens, G. (2022). Changes in late adolescents' trust before and during the COVID-19 pandemic. *International Journal of Adolescence and Youth*, 27(1), 385–399.
- Blackwell, L. S., Trzesniewski, K. H., & Dweck, C. S. (2007). Implicit theories of intelligence predict achievement across an adolescent transition: A longitudinal study and an intervention. *Child development*, 78(1), 246–263.
- Browman, A. S., Destin, M., Kearney, M. S., & Levine, P. B. (2019). How economic inequality shapes mobility expectations and behaviour in disadvantaged youth. *Nature Human Behaviour*, 3(3), 214–220.
- Brun, C., Zerhouni, O., Houtin, L., Akinyemi, A., Aimé-Jubin, C., Boudesseul, J., & Pinsault, N. (2022). High Stress Levels and Trust toward the Government Are Associated with More Positive Attitudes toward COVID-19 Vaccines among French Students: A Pilot Study. *Vaccines*, 10(9), 1377.
- Claro, S., Paunesku, D., & Dweck, C. S. (2016). Growth mindset tempers the effects of poverty on academic achievement. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 113(31), 8664–8668.
- Clemente, J. A. R., Daganzo, M. A. A., Bernardo, A. B., & Pangan, C. A. C. (2017). Filipino adolescents' conceptions of socioeconomic mobility: A consensual qualitative research. *Child Indicators Research*, 10, 117–140.
- Denby, R. W., & Bowmer, A. (2013). Rural kinship caregivers' perceptions of child well-being: The use of attribution theory. *Journal of Family Social Work*, 16(1), 53–69.
- Easterlin, R. A., Angelescu, L., & Zweig, J. S. (2011). The impact of modern economic growth on urban–rural differences in subjective well-being. *World Development*, 39(12), 2187–2198.
- Easton, D., & Dennis, J. (1969). The American Political Science Review. *The American Political Science Review*, 63(4), 1051–1061.
- Enesco, I., & Navarro, A. (2003). The development of the conception of socioeconomic mobility in children from Mexico and Spain. *The Journal of Genetic Psychology*, 164(3), 293–317.

- Gönül, B., Sahin-Acar, B., & Killen, M. (2023). Adolescents view social exclusion based on social class as more wrong than do children. *Developmental Psychology*, 59(9), 1703–1715.
- Hart, S. N., Pavlovicb, Z., & Zeidnerc, M. (2001). The ISPA cross-national children's rights research project. *School Psychology International*, 22(2), 99–129.
- Jones, O. (1997). Little Figures, Big Shadows: Country Childhood Stories. In P. Cloke and J. Little (Eds.), *Contested Countryside Cultures* (pp. 158–179). Routledge.
- Kelly, B. J., Lewin, T. J., Stain, H. J., Coleman, C., Fitzgerald, M., Perkins, D., ... & Beard, J. R. (2011). Determinants of mental health and well-being within rural and remote communities. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 46(12), 1331–1342.
- Krabbendam, L. & Van Os, J. (2005). Schizophrenia and urbanicity: a major environmental influence—conditional on genetic risk. *Schizophrenia Bulletin*, 31(4), 795–799.
- Lederbogen, F., Kirsch, P., Haddad, L., Streit, F., Tost, H., Schuch, P., ... & Meyer-Lindenberg, A. (2011). City living and urban upbringing affect neural social stress processing in humans. *Nature*, 474(7352), 498.
- Lu, W., Liu, N., & Chen, J. (2022). Subjective social mobility among migrant children in China. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(9), Article 5685.
- Melton, G. B. (1980). Children's concepts of their rights. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 9(3), 186–190.
- Melton, G. B., & Limber, S. P. (1992). What children's rights mean to children: Children's own views. In *The ideologies of children's rights* (pp. 167–187). Brill Nijhoff.
- Meraviglia, C. (2017). The social ladder: Status mobility across time and countries. In J. Edlund, I. Bechert, & M. Quandt (Eds.), *Social inequality in the eyes of the public: A collection of analyses based on ISSP data 1987-2009* (pp. 13–33). GESIS – Leibniz Institute for the Social Sciences.

- Merry, S. E. (2003). Rights talk and the experience of law: implementing women's human rights to protection from violence. *Human rights quarterly*, 25(2), 343–381.
- Miller, V., Yusuf, S., Chow, C. K., Dehghan, M., Corsi, D. J., Lock, K., ... & Mony, P. (2016). Availability, affordability, and consumption of fruits and vegetables in 18 countries across income levels: Findings from the Prospective Urban Rural Epidemiology (PURE) study. *The Lancet Global Health*, 4(10), e695–e703.
- Nucci, L., Camino, C., & Sapiro, C. M. (1996). Social class effects on northeastern Brazilian children's conceptions of areas of personal choice and social regulation. *Child development*, 67(3), 1223–1242.
- OECD (2022). *Current challenges to social mobility and equality of opportunity*. Centre on Well-Being, Inclusion, Sustainability And Equal Opportunity (wise), policy paper. https://www.oecd.org/en/publications/current-challenges-to-social-mobility-and-equality-of-opportunity_a749ffbb-en.html
- OECD. (2023). *Trust in government (indicator)*. <https://www.oecd.org/en/data/indicators/trust-in-government.html?oecdcontrol-3122613a85-var3=2023>
- Peen, J., Schoevers, R. A., Beekman, A. T., & Dekker, J. (2010). The current status of urban-rural differences in psychiatric disorders. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 121(2), 84–93.
- Perkins, D. A., Roberts, R., Sanders, T., & Rosen, A. (2006). Far West Area Health Service mental health integration project: Model for rural Australia? *Australian Journal of Rural Health*, 14(3), 105–110.
- Powell, M. A., Taylor, N., & Smith, A. B. (2013). Constructions of rural childhood: Challenging dominant perspectives. *Children's Geographies*, 11(1), 117–131.
- Präg, P., & Gugushvili, A. (2021). Subjective social mobility and health in Germany. *European Societies*, 23(4), 464–486. <https://doi.org/10.1080/14616696.2021.1887916>

- Rees, G., Tonon, G., Mikkelsen, C., & de la Vega, L. R. (2017). Urban-rural variations in children's lives and subjective well-being: A comparative analysis of four countries. *Children and Youth Services Review*, 80, 41–51.
- Requena, F. (2016). Rural–urban living and level of economic development as factors in subjective well-being. *Social Indicators Research*, 128(2), 693–708.
- Ritterman Weintraub, M. L., Fernald, L. C., Adler, N., Bertozzi, S., & Syme, S. L. (2015). Perceptions of social mobility: Development of a new psychosocial indicator associated with adolescent risk behaviors. *Frontiers in Public Health*, 3, Article 62.
- Ruck, M. D., Peterson-Badali, M., Elisha, I. M., & Tenenbaum, H. R. (2017). Children's voices about children's rights: Thoughts from developmental psychology. In M. D. Ruck, M. Peterson-Badali and M. Freeman (Eds.), *Handbook of children's rights: Global and multidisciplinary perspectives*. Routledge.
- Saruji, S. C., Mohdali, R., & Mohamed, N. N. N. (2019). Trust in government and perceptions of tax compliance among adolescents. *Journal of Advanced Research Design*, 61(1), 19–29.
- Slovak, K., Sparks, A., & Hall, S. (2011). Attention to rural populations in social work's scholarly journals. *Journal of Social Service Research*, 37(4), 428–438.
- Sørensen, J. F. (2014). Rural–urban differences in life satisfaction: Evidence from the European Union. *Regional Studies*, 48(9), 1451–1466.
- Suriyanrattakorn, S., & Chang, C.-L. (2021). Valuation of trust in government: The wellbeing valuation approach. *Sustainability*, 13(19), Article 11000.
- Tartakovsky, E. (2011). National identity of high-school adolescents in an era of socio-economic change: Russia and Ukraine in the post-perestroika period. *Journal of Youth and Adolescence*, 40, 231–244.
- Torney-Purta, J., Henry Barber, C., & Richardson, W. K. (2004). Trust in government-related institutions and political engagement among

adolescents in six countries. *Acta Politica*, 39(4), 380–406. <https://doi.org/10.1057/palgrave.ap.5500080>

- Valentine, G. (1997). A safe place to grow up? Parenting, perceptions of children's safety and the rural idyll. *Journal of Rural Studies*, 13(2), 137–148.
- Wagenfeld, M. O. (2003). A snapshot of rural and frontier America. In B. H. Stamm (Ed.), *Rural behavioral health care: An interdisciplinary guide* (pp. 33–40). American Psychological Association.
- Xie, Y., Dong, H., Zhou, X., & Song, X. (2022). Trends in social mobility in postrevolution China. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 119(7), e2117471119.
- Young, K. M., & Billings, K. R. (2020). Legal consciousness and cultural capital. *Law & Society Review*, 54(1), 33–65.
- Zhang, F., Jiang, Y., Huang, S., Ming, H., Ren, Y., & Wang, L. (2021). Family socioeconomic status, parental involvement, and academic achievement: The moderating role of adolescents' subjective social mobility. *The Journal of Early Adolescence*, 41(9), 1425–1454.

נספח א': מדד תפיסת מוביליות חברתית-כלכלית לאורך החיים

%	מספר ילדים	כאשר תהיה/תהיי בגיל של ההורים שלך ותעבוד/תעבדי, באיזו קומה לדעתך את/ה תגור/י?	באיזו קומה את/ה ומשפחתך גרים כרגע לדעתך?
3.1%	6	10	10
0.5%	1	9	10
0.5%	1	8	10
2.6%	5	9	9
1.5%	3	10	9
0.5%	1	8	9
0.5%	1	7	9
0.5%	1	1	9
7.7%	15	9	8
5.1%	10	8	8
3.6%	7	10	8
2.1%	4	7	8
1.0%	2	6	8
10.3%	20	8	7
6.2%	12	7	7
5.6%	11	9	7
2.1%	4	10	7
1.0%	2	6	7
6.7%	13	8	6
4.6%	9	6	6
3.6%	7	7	6
1.0%	2	5	6
0.5%	1	4	6
3.1%	6	8	5
2.6%	5	7	5
1.5%	3	6	5
1.0%	2	10	5

%	מספר ילדים	כאשר תהיה/תהיי בגיל של ההורים שלך ותעבוד/ תעבדי, באיזו קומה לדעתך את/ה תגור/י?	באיזו קומה את/ה ומשפחתך גרים כרגע לדעתך?
1.0%	2	5	5
0.5%	1	9	5
0.5%	1	4	5
1.5%	3	7	4
1.0%	2	8	4
0.5%	1	4	4
1.0%	2	6	3
0.5%	1	10	3
0.5%	1	8	3
0.5%	1	5	3
0.5%	1	3	3
0.5%	1	7	2
0.5%	1	6	2
0.5%	1	3	2
8.7%	17	1	1
1.0%	2	7	1
0.5%	1	10	1
0.5%	1	6	1
0.5%	1	4	1

